

Ἐπιμέλεια σειράς:
Γεώργιος Α. Χριστοδουλίδου

Ἀπολλοδώρου
[Δημοσθένους]
Κατὰ Νεαίρας

Copyright 2008
Κωνσταντίνος Α. Κάππας — Γεώργιος Α. Χριστοδουλίδου
Ἐκδόσεις Στιγμή

Καλλιδρομίου 28, Ἐξάρχεια — 114 73 Ἀθήνα
τηλ. 210-38.44.064 — fax 210-38.40.660
e-mail: stigma@yahoo.gr

ISBN 978-960-269-204-2

Άπολλοδώρου
[Δημοσθένους]

ΚΑΤΑ ΝΕΑΙΡΑΣ

Εἰσαγωγή-Ἀρχαῖο κείμενο-Ἑρμηνευτικά σχόλια
Κωνσταντῖνος Ἄ. Κάππαρης

Μετάφραση

Γεώργιος Ἄ. Χριστοδοσώλου

στιγμή

ΑΘΗΝΑ * 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα	9
Εἰσαγωγή	11
1. Ἡ κατηγορία καὶ ἡ δίκη τῆς Νεαίρας	11
2. Ὁ συγγραφέας καὶ τὸ ἔργο του	23
3. Ἡ χειρόγραφη παράδοση καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κειμένου	29
Ἀπολλοδώρου [Δημοσθένους] Κατὰ Νεαίρας.	
Ἄρχαῖο κείμενο - Μετάφραση	39
Ἑρμηνευτικὸ ὑπόμνημα	141
Βραχυγραφίες	349
Βιβλιογραφία	351
Εὔρετήρια	
1. Λέξεις κατὰ στοιχεῖον	361
2. Εὔρετήριο συγγραφέων	447
3. Εὔρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	461
3.1. Ἀρχαιοελληνικῶν ὀρων	461
3.2. Ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	465
Summary	481

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ του τόμου αυτού πηγαίνει μερικά χρόνια πίσω, στις άρχες του 1999, όταν είχα να διδάξω τον Κατὰ Νεοῦρας λόγο του Ἀπολλόδορου στους φοιτητές του Τμήματος Κλασικῶν Σπουδῶν καὶ Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Κύπρου. Σηριζόμενι, κυρίοτατα, στο ὀκειο ἐρμηνευτικό ὑπόμνημα τὸ ὀποιο εἶχε συγγράψει, ὡς διδακτορική διατριβή του στο Πανεπιστήμιο τῆς Γλασκῶβης, ὁ Κωνσταντίνος Κάππαρη, παλαιὸς καὶ ἄριστος φοιτητής μου στο Τμήμα Κλασικῆς Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, καὶ τὸ ὀποιο ἐμελλε, λίγους μήνες ἀργότερα, νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἀπὸ τὸν ἐκδοτικό ὀικο Walter de Gruyter (Apollodoros. 'Against Neaira' [D. 59]. Edited with Introduction, Translation and Commentary by Konstantinos A. Kapparis. Berlin - New York, 1999).¹ Τὸ 2002 ξήγησα ἀπὸ τὸν Κάππαρη, Καθηγητὴ ἤδη τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο τῆς Φλώριδας τῶν ΗΠΑ, νὰ συνδράμει στη «Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων Συγγραφέων» τῶν ἐκδόσεων «Στηγμή» ἐκδίδοντας τὴν Νεῦρα γιὰ τὸ ἐλληνόφωνο κοινό. Ὁ Κάππαρης ἐνστερνίσθηκε ἀσμένως τὴν ἰδέα καί, περὶ τὰ μέσα τοῦ 2006, παρέδωσε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μόχθου του: ἀρχαῖο κείμενο, βασισμένο σὲ νέα θεώρηση τῆς χειρόγραφης παράδοσης, ἐρμηνευτικό ὑπόμνημα, βιβλιογραφία. Ὁλόκληρο λοιπὸν τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίο, με ἐξαιρεση τὴ μετάφραση τοῦ ἀρχαίου κειμένου καὶ τὸ εὑρετήριο τοῦ λεξιλογίου του (Λέξεις κατὰ στοιχεῖον) ποῦ ἔγιναν ἀπὸ τὸν ὑπογραφεμένο, εἶναι ἔργο τοῦ Κάππαρη, τὸ ὀποιο στηρίζεται, βέβαια, στην ἀγγλόφωνη ἐκδοση τοῦ 1999, ἀλλὰ τὴν συμπουκνώνει καὶ τὴν ὑπερβαίνει ἐνίοτε, καθὸσον ὁ Κάππαρης ἐπανεξετάζει προγενέστερες θέσεις του καὶ τὶς προεκτείνει ἐρμηνευτικῶς καὶ βιβλιογραφικῶς.

1. Ἡ σημασία τῆς ἐκδοσης ἀναγνωρίσθηκε γρήγορα ἀπὸ τὴ διεθνή φιλόλοική κοινότη. Βλ.: Mervin R. Dilts, *Classical World* 94 (2000-2001), 101-2. Edward M. Harris, *The Classical Journal* 96 (2000-2001), 439-41. Claude Mossé, *Revue des Etudes Anciennes* 102 (2000), 544-5. Paul Demont, *Revue des Etudes Grecques* 113 (2000), 702. Christopher Carey, *Phoenix* 55 (2001), 175-7. Francesca Schironi, *Athenaeum* 90 (2002), 650-2. Heinz-Werner Nörenberg, *Gnomon* 73 (2001), 617-8. Thomas Hidber, *Museum Helveticum* 57 (2000), 280-1, κ.ἀ.

Ἡ τωρινή έκδοση ὀφείλει πολλά σὲ ὄχι λόγους. Εὐγνώμονες εὐχαριστίες ἀπευθύνονται, πρώτα-πρώτα, στὸν ἐκδοτικό οἶκο *Walter de Gruyter*, ὁ ὁποῖος προθύμως παραχώρησε τὴν ἄδεια νὰ ἀναδημοσιευθεῖ ἐδῶ τὸ ἀρχαῖο κείμενο μὲ τὸ κριτικό του ἐπόμνημα ἀπὸ τὴν έκδοση τοῦ 1999.² ἔπειτα, στοὺς φίλους ποὺ δέχθηκαν νὰ διεξέλθουν τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης καὶ ἐπέδειξαν βελτιώσεις — ἐννοῶ τὸν Πάνο Δ. Ἀποστολίδη, ἄνδρα ἱατρικῶτατον, τὸν πανεπιστημιακὸ συνάδελφο Γιάννη Μ. Κωνσταντάκο, διδάκτορα φιλολογίας τοῦ *Cambridge*, καὶ τὸν Μιγάλη Καρδαμίτση, ἐπονηγίριο διδάκτορα φιλολογίας στὸ Ἐλεύθερο Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου (*Freie Universität Berlin*)· καί, τέλος, στὸν Αἰμίλιο Καλακάτσο, ὁ ὁποῖος, γιὰ μίαν ἀκόμη φορά, σφράγισε μὲ τὴ γνωστή εὐαισθησία του ἓνα τόσο ἀπαιτητικό, τυπογραφικῶς, κείμενο.

Ἀθήνα, Ὀκτώβριος 2007

Γ.Α.Χ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ἡ κατηγορία καὶ ἡ δίκη τῆς Νεαίας.

Ἡ Κατὰ Νεαίας παραμένει ἓνα ἀπὸ τὰ πρὸ δημοφιλῆ κείμενα τῆς Ἀττικῆς ρητορείας ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, ἐπεὶδὴ ἡ ἀσυνήθιστη σύνθεσή του ἀποτελεῖ ἓνα μωσαϊκὸ μὲ ρεαλιστικὲς ἀναπαραστάσεις τῆς ἀθηναϊκῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν 4ο π.Χ. αἰῶνα, σκανδαλώδεις καὶ ἐρεθιστικὲς ἱστορίες γιὰ ἐταίρους καὶ πόρνες, δύστροπους ἄντρες καὶ αὐστηρὲς οἰκιδέσποννες, ἀφελεῖς ἐραστὲς καὶ διεφθαρμένους πολιτικούς, ἱστορίες ἀπὸ τῆ θρησκευτικῆ καὶ κοινωνικῆ ζωῆ τῆς πόλης, τὰ δικαστήρια καὶ τοὺς νόμους, καὶ κάποια ἀξιωμαθόμενα ἱστορικὰ παραδείγματα. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ τὸν παρφοιῶσασμε μὲ ἓνα συναρπαστικό μυθιστόρημα, μὲ τὴ μόνη διαφορά ὅτι τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα τοῦ λόγου ἦταν πραγματικά ἢ, τουλάχιστον, ἔχουν τὴν ἐπιφραση τῆς πραγματικότητάς, καὶ πειστικά θὰ μπορούσαν νὰ παρουσιαστοῦν ὡς πραγματικά σὲ ἓνα ἀκροατήριον τοῦ 4ου αἰῶνα, τὴν ψήφο τοῦ ὁποῖου ἐπιδιώκει ὁ ρήτορας μὲ τὴν ἐκφώνηση αὐτοῦ τοῦ λόγου. Ὑπὸ αὐτῇ τὴν ἔννοια ὁ λόγος ἔχει προσελκύσει τὴν προσοχὴ κλασικῶν φιλολόγων καὶ μελετητῶν τῆς ἀττικῆς Ρητορικῆς, ἀλλὰ καὶ ἱστορικών τοῦ ἀθηναϊκοῦ Δικαίου, τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Κοινωνίας. Εἰδικὰ τὰ τελευταῖα 30 χρόνια, μὲ τὴν ἀνθρηση τῆς ἐρευνας στὸν χώρο τῆς ἱστορίας τοῦ γυναικείου φύλου, ὁ λόγος ἔχει προσελκύσει ἀκόμη περισσότερο ἐνδιαφέρον καὶ μελετηθεῖ ὡς πηγὴ γιὰ τὶς νομικὲς, πολιτικὲς, οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθῆκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες ζοῦσε ἡ Ἀθηναία τῆς κλασικῆς περιόδου.

Ἡ ἄρχαιος ἐκφωνήθηκε γύρω στὸ 342 π.Χ., μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ ποιητῆ Ξενοκλειδῆ στὴν Ἀθήνα τὸ 343 (πρβλ. 26-28 καὶ Δημ. 19,331), ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο μὲ τὸν Φίλιππο τὸ 341, ἀφοῦ ἡ τελευταία σύγκρουση μὲ τὸν Φίλιππο, τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ ρήτορας (3-4), ἦταν αὐτῇ σχετικὰ μὲ τὴν Ὀλυμπο τὸ 348. Τὸ ὑπόβαθρον τῆς κατηγορίας τῆς Νεαίας ἦταν ἀναμφίβολα πολιτικό (πρβλ. G. Macurdy, *APR* 63 [1942] 257-71, Carey 4-8, Trevett, *Apolodogos* 149-50), ἐπεὶδὴ οὔτε ὁ Ἀπολλώδωρος οὔτε ὁ Θεόμνηστος γνώριζαν προσωπικὰ αὐτῇ

2. Κατὰ τὴν ἀναδημοσίευση τοῦ ἀρχαίου κειμένου καὶ τοῦ κριτικοῦ ἐπομνημματος ἔχουν ἀποκατασταθεῖ οἱ τυπογραφικὲς ἀτέλειες τῆς ἐκδοσης τοῦ 1999, ἐνῶ στὴν §108 ὁ Καλακάτσης νίθετετὶ ἀναθεωρημένο κείμενο.

τὴν ἡλικιωμένη πρῶτην ἐπαύρα, καὶ ὁ πραγματικὸς λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο στράφηκαν ἐναντίον τῆς ἦταν νὰ πιάξουν τὸν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐραστὴ τῆς Στέφανου. Ἐπανειλημμένως ὁ ρήτορας ὑποστηρίζει, ὅτι ἀνέλαβε νὰ κατηγορήσει τὴν Νέαιρα ἀπὸ νομιμορφοσύνη καὶ ἀγανάκτηση γιὰ τὰ ἀσεβήματα τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὴν πόλη. Ὡστόσο, δὲν ἀποκρύπτει ὅτι εἶχε καὶ προσωπικὰ κίνητρα, τὰ ὁποῖα ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα μακροχρόνιων πολιτικῶν προστριβῶν μὲ τὸν Στέφανο. Εἰδικὰ στὶς ἐναρκτήριες παραγράφους, ὅπου διηγεῖται τὸ ὑπόβαθρο τῆς ὅλης δίκης, καθιστᾷ φανερὸ ὅτι οἱ λόγοι του ἦταν ἐκδίκηση καὶ ἀναπόδοση γιὰ τὴ ζημιὰ πού εἶχε ὑποστεί σὲ προηγούμενες δίκες ἀπὸ τὸν Στέφανο. Οἱ κοινοτοπίες τοῦ ρήτορα δὲν εἶναι πειστικές, ἀλλὰ ἡ ἐξήγησή του πὼς ἡ ὅλη κατηγορία εἶχε πολιτικὸ καὶ προσωπικὸ ὑπόβαθρο μὲ κίνητρο τὴν ἐκδίκηση σίγουρα εἶναι πῶς εἰλικρινής. Ὁ Στέφανος καὶ ὁ Ἀπολλοδόωρος ἦταν ἡσσονες πολιτικοί, σχεδὸν συνομήλικοι (καὶ οἱ δύο γεννήθηκαν σὲ ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ἡ λάχιστον τῆ δεκαετία τοῦ 340 βρέθηκαν σὲ ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ἡ πολιτικὴ καριέρα τοῦ Στεφάνου ἄρχισε πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τῆ δεκαετία τοῦ 370, μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ Καλλιστράτου, καὶ ἦδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ φαίνεται ὅτι ἔκανε μνησείας ἐναντίον πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ προστάτη του (26-28 καὶ ὑπ. ad loc.). Σὲ ὅλη τὴ μακροχρόνια σταδιοδρομία του ὁ Στέφανος δὲν φαίνεται νὰ κατάφερε ποτὲ νὰ ἀνέλθει στὰ ὑψηλὰ κλιμάκια. Στὴν §43 ὁ Ἀπολλοδόωρος τὸν ἀποκαλεῖ ἀπὸ συκοφάντη, πού ἔθετε τὰ πολιτικά του δικαιώματα στὴν ὑπηρεσία τῶν ἡγετῶν τοῦ κόμματος καὶ διακινδύνευε ὁ ἴδιος γιὰ νὰ τοὺς προστατεύσει. Ἐπιστημαίνει ὅμως στὸ ἴδιο σημεῖο ὅτι μὲ τὰ χρόνια ἡ θέση τοῦ Στεφάνου εἶχε κάπως βελτιωθεῖ, καὶ ἡ σταδιοδρομία του φαίνεται νὰ φτάνει στὸ ἀπὸγειό τῆς τῆ δεκαετία τοῦ 340, ὅπου τὸν βρῆσκουμε νὰ προτείνει ἕνα ψήφισμα γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς συμμαχίας μὲ τοὺς Μυτιληναίους τὸ 347/6 π.Χ. (IG ii² 213), καὶ νὰ λαμβάνει μέρος στὴν τρίτη πρεσβεία πρὸς τὸν Φίλιππο τὴν ἴδια περίοδο (Aisch. 2.140). Ἐκεῖνη τῆ δεκαετία, ὅπου φαίνεται ὅτι ἦταν πῶς ἐνεργὸς στὴν πολιτικὴ σκηνή, ξεκίνησε καὶ τὴ μακροχρόνια διαμάχη του μὲ τὸν Ἀπολλοδόωρο.

Ὁ Στέφανος φαίνεται ὅτι ἀνῆκε στὸ πολιτικὸ κόμμα τοῦ Εὐβόλου, τὸ ὁποῖο ἀντιπαλοῦσε τὴν ἰδέα δαπανηρῶν ἐκστρατειῶν, καὶ τουλάχιστον μέχρι τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 340 πίστευε στὴ δυνατότητα τῆς εἰρηνικῆς συμβίωσης μὲ τὸν Φίλιππο, ἐνῶ ὁ Ἀπολλοδόωρος

ἀνῆκε στὸ ἀντιμακεδονικὸ κόμμα τοῦ Δημοσθένη (3-5). Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Στέφανο, αὐτὸς ὁ πᾶμπλουτος Ἀθηναῖος, ἀν καὶ ἦταν γνωστὴ προσωπικότητα στὰ ὑψηλότερα κοινωνικὰ κλιμάκια, δὲν φαίνεται νὰ εἶχε ἐνδιαφεθεῖ γιὰ τὴν πολιτικὴ πρὶν ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 340. Μποροῦμε νὰ εἰκασοῦμε ὅτι ἐκείνη τὴν κρίσιμη δεκαετία, ἡ ὁποία σὲ τελικὴ ἀνάληψη ἔφρινε τὴ μοῖρα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου, ἄτομα σὰν τὸν Ἀπολλοδόωρο, πού ὡς τότε δὲν ἔχον ἀσχοληθεῖ ιδιαίτερα μὲ τὴν πολιτικὴ, ἐνωσαν τὴν ἀνάγκη νὰ συμβάλουν στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κινδύνου ἀπὸ τὸν βορρά. Ἡ κλήρωση τοῦ Ἀπολλοδόωρου ὡς βουλευτῆ τὸ 348 π.Χ. φαίνεται ὅτι ἐνῆργε σὰν καταλύτης γιὰ τὴν ἐνασχόλησή του μὲ τὴν πολιτικὴ, καὶ ὑπὸ αὐτὴ τὴν ιδιότητά του προστάθῃσε νὰ μεταφέρει κονδύλια ἀπὸ τὸ θεωρικὸ ταμεῖο, τὸ ὁποῖο χρηματοδοτοῦσε αὐτὴ τὴν περίοδο ὅλα τὰ δημόσια ἔργα καὶ θεάματα στὴν πόλη, στὸ στρατιωτικὸ ταμεῖο γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦν στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Φιλίππου. Τὸ ψήφισμα τοῦ Ἀπολλοδόωρου, τὸ ὁποῖο πρότεινε αὐτὴ τὴ μεταφορὰ χρημάτων, ἐγκρίθηκε ὑπὸ τὴν πίεση τῶν δραματικῶν ἐξελιξέων στὴ Χαλκιδική. Ἡ Ὀλυμπός ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τὸν Φίλιππο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι προετοιμάζονταν νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον του πανστρατιά. Ὡστόσο, μετὰ τὴν πτώση τῆς Ὀλύμπου, τὸν Ἀγρουστο τοῦ 348 π.Χ., τὸ πολιτικὸ κλίμα ἄλλαξε καὶ οἱ φωνῆς πού ὑποστήριζαν τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη μὲ τὸν Φίλιππο καὶ τὴν ἀποφυγὴ ἐχθροπραξιῶν δυνάμωσαν. Ὁ Στέφανος, δρώντας γιὰ λογισμὸ τοῦ Μακεδονικοῦ κόμματος, ἀνέλαβε νὰ ἀκυρώσει τὸ προηγούμενο ψήφισμα τοῦ Ἀπολλοδόωρου μὲ γραφὴ παρανόμων στὸ δικαστήριον, καὶ δεδομένου ὅτι τὸ πολιτικὸ κλίμα τὸ 347 ἦταν μὲ τὸ μέτρος του, πέτυχε σὲ αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Τὸ ψήφισμα ἀκυρώθηκε καὶ ὁ Ἀπολλοδόωρος καταδικάστηκε σὲ πρόστιμο ἐνὸς ταλάντου.

Παραδόξως ἡ ἐπόμενη κίνηση σὲ αὐτὸ τὸ παιχνίδι δὲν προῆλθε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ἀπολλοδόωρου ὡς ἀνταπόδοση, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Στεφάνου, καὶ ἦταν ἀκόμα πῶς κακοπροαίρετη. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ Στέφανος στράφηκε προσωπικὰ κατὰ τοῦ Ἀπολλοδόωρου καὶ προστάθῃσε νὰ πετύχει τὴν ἀτίμωση ἢ ἔξορία του, μὲ μιὰ δίκη ἀνθροποκτονίας. Τὸν κατηγορήσε ὅτι εἶχε σιωπῶσει κάποια γυναικὰ ἐξ ἀμελείας, καὶ παρουσίασε ψευδεῖς μαρτυρες σὲ μιὰ κακόβουλη πλοκή κατὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀντιπάλου του. Ἀπ' ὅ, τι φαίνεται ὅμως, ἡ ὄλη σκευωρία ἀποκαλύφθηκε ἐγκαίρως καὶ ὁ Ἀπολλοδόωρος ἀβλώθηκε. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Στέφανος ἐπέλεξε αὐτὴ τὴν ἀσυνήθιστη ὁδὸ

κὼν αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης, ἐπίσης εἶχε καὶ ἓνα πολλὸ σιγμαντικὸ πρόβλημα νὰ ἀντιμετωπίσει: τὸ γεγονός ὅτι δὲν εἶχε κανενὸς εἶδους ἀποδείξη στὰ χέρια του πρὸς ὑποστήριξη τῶν ἰσχυρισμῶν του. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν τρωῦσαν ἀρχεῖα τῶν γεννήσεων. Τὰ ἀγῶρια τελικὰ ἐγγράφονταν στὰ ληξιαρχικὰ γραμματεῖα τῶν δήμων, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν γινόταν πρὶν ἀπὸ τὸ 180 ἔτος τῆς ἡλικίας τους, καὶ ἡ ἐγγραφή τους βασίζονταν στὴν ἀποδοχὴ τους ἀπὸ τὸν δῆμο μὲ ψήφοφορία, ὕστερα ἀπὸ ἐξέταση τῆς αἰτησίης τους. Τὰ κορίτσια δὲν ἐγγράφονταν σὲ κανενὸς εἶδους ἀρχεῖο καὶ ὁ τρόπος ἐλέγχου τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τους ἦταν ἡ ἀποδοχὴ τους ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν κοινότητα ὡς Ἀθηναῖον, καὶ τελικὰ ὁ γάμος τους μὲ Ἀθηναῖους ἄνδρες. Ὁ μόνος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ μπορούσε ὁ ρήτορας νὰ ἀποδείξει ὅτι τὰ παιδὰ ἦταν τῆς Νεαίρας, ἦταν ἡ παρουσία μαρτύρων ὅταν γεννήθηκαν αὐτὰ τὰ παιδὰ, καὶ διατεθειμένων νὰ παρουσιαστοῦν στὸ δικαστήριον καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὴν ἐκδοχὴ του. Ὁ Ἀπολλόδορος ὑποστηρίζει ὅτι ὑπῆρχαν μάρτυρες, ἀλλὰ αὐτὲς ἦταν δοῦλες τῆς Νεαίρας. Δεδομένου ὅτι ἡ μαρτυρία δούλων μπορούσε νὰ γίνῃ δεκτὴ μόνον ἂν εἶχε προηγηθεῖ δημόσιος βασανισμὸς γιὰ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ὅτι ἔλεγαν τὴν ἀλήθεια, ὁ Ἀπολλόδορος ζήτησε ἀπὸ τὸν Στέφανον νὰ τοῦ παραδώσει τὲς τέσσερις ὑπῆρέτριες τῆς Νεαίρας γιὰ νὰ τὲς ἀνακρίνει μὲ βασανισμὸ. Φυσικὰ ὁ Στέφανος ἀρνήθηκε, μὰ καὶ οἱ ὑπῆρέτριες πιθανότατα θὰ ἔλεγαν στὸν βασανιστὴ ὅ,τι ἤθελε νὰ ἀκούσει. Ὁ Ἀπολλόδορος χρησιμοποιοῖ αὐτὴ τὴν ἀρνησιμὴ ἀπόδειξη ὅτι λέει τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ φυσικὰ γνωρίζει ὅτι ἡ ἀποδεικτικὴ ἰσχύς αὐτοῦ τοῦ ἐπιχειρήματος εἶναι ἀσθενέστατη. Γενικὰ, ἡ πρόκληση γιὰ τὸν βασανισμὸ ἐνὸς δούλου δὲν εἶχε κανενὸς εἶδους βαρύτητα καὶ συνήθως χρησιμοποιοῦται στοὺς ἀτιμικὸς ρήτορες ὡς ἐξήγηση γιὰ τὴν ἔλλειψή μαρτύρων καὶ ἄλλων ἀποδεικτικῶν μέσων, καὶ ὡς μιὰ ἀπεγνωσμένη ἀπόπειρα νὰ δοθεῖ κάποια ἀξιοπιστία σὲ ἐντελὸς ἀβάσιμος ἰσχυρισμὸς. Ὁ ρήτορας θὰ χρεαζόταν νὰ δώσει κάτι παραπάνω ἂν ἤθελε νὰ πείσει τὸ δικαστήριον νὰ καταδικάσει τὴν Νεαίρα.

Ἡ ρητορικὴ τεχνικὴ αὐτοῦ τοῦ λόγου εἶχε δομηθεῖ γύρω ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ρήτορας χρειάζεται νὰ πείσει τὸ δικαστήριον γιὰ ἓνα ζήτημα γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει καθόλου ἀποδείξεις. Μὲ καθιερωθεῖσθαι τῆς ἰσχνότητος τῆς νομικῆς θέσεώς του, ὁ Ἀπολλόδορος ἀποφύγει νὰ δαπανήσει χρόνο σὲ ζητήματα τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδείξει. Δὲν προσπαθεῖ κἄν νὰ ἀποδείξει ὅτι τὰ τρία ἀγῶρια εἶναι

(*Erod.* 15.11) ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἐτάιρα ὀνόματι Νεαίρα. Δὲν εἶναι ἐντελῶς βέβαιο ὅτι οἱ προηγούμενες ἀναφορὲς εἶχαν κατὰ νοῦν αὐτὴ τὴν Νεαίρα, ἀλλὰ ἓνα χωρῖο τοῦ Φιλεταίου (*Κοναρίης*, *PCG* fr. 9.4-5: οὐχὶ *Laïs* μὲν *τελευτάσῃ* ἀπέθανεν *βινουμένη*, *Ἰσθμιάς* δὲ καὶ *Νεαίρα* *κατασέσηπε* καὶ *Φιλαιά*), τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται ἀνάμεσα στὸ 370 καὶ 365 ἀπὸ τὸν *Breitenbach* (122-25), ἀναμφίβολα ἀναφέρεται στὴν Νεαίρα γιὰ τὴν ὅποια μιλάει ὁ Ἀπολλόδορος (18-9). Δεδομένου δὲ ὅτι δὲν εἶναι πολλὸ πιθανὸν νὰ ὑπῆρχαν δύο διαπρεπεῖς ἐτάιρες μὲ τὸ ὄνομα Νεαίρα στὴν Ἀθήνα τὴν ἴδια περίοδο, καὶ οἱ ἄλλες ἀναφορὲς πιθανὸν ἔχουν ὑπόψη τους αὐτὴ τὴν Νεαίρα. Ἄν ὄντως ἦταν τόσο περιβόητη, σίγουρα κάποια μέλη τοῦ ἀφορατηρίου θὰ τὴν εἶχαν ἀκούσει καὶ θὰ τὴν θυμόντουσαν, ἂν καὶ εἶχαν περάσει περίπου 30 χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἐγκατέλειψε τὴν πορνεία γιὰ τὴν ἀσφαλέστερη ἀφάνεια μιᾶς ἀτιμικῆς παλλακίδας.

Ὁ Ἀπολλόδορος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Νεαίρα δὲν ἦταν ἀπλῶς ἡ παλλακίδα τοῦ Στεφάνου ἀλλὰ ὅτι ὁ Στέφανος καὶ ἡ Νεαίρα προσποιόνταν πὸς ἦταν ἓνα νόμιμα παντρεμένο ζευγάρι, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ προσποίηση δὲν ἦταν γιὰ τὰ μάτια τοῦ κόσμου, ἀλλὰ εἶχε ἀπώτερος σκοπὸς. Ὁ ρήτορας ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Στέφανος ἐνέγραψε στὰ μητρώα τοῦ δήμου τῶν Ἑραιοδῶν, τῶν ὁποίων ὁ ἴδιος ἦταν δημότης, δύο γιουὲς τῆς Νεαίρας ἀπὸ ἀγνωστὸς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι οὐτε κἄν εἶχαν γεννηθεῖ στὴν Ἀττική, καὶ ἀργότερα ἕναν ἀκόμη γιό, τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος ἀπέκτησε μὲ τὴν Νεαίρα. Ἐπίσης ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Στέφανος ἔδωσε δύο φορὲς σὲ γάμο μιὰ θυγατέρα τῆς Νεαίρας ἀπὸ ἀγνωστοπατέρα σὲ Ἀθηναῖους πολίτες μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἦταν δική του κόρη καὶ Ἀθηναία ἀπὸ γεννήσεως, ἂν καὶ ἡ ἐξαπάτηση πολιτῶν μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο αὐστηρὰ ἀπαγορευόταν ἀπὸ τὸν νόμο. Ἐπομένως, τὸ κρῖσιμο ζήτημα ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως εἶναι ἡ πατρότητα αὐτῶν τῶν παιδιῶν. Ἄν ὁ Ἀπολλόδορος θέλει νὰ ἀποδείξει ὅτι ὁ Στέφανος καὶ ἡ Νεαίρα εἶχαν παραβεῖ αὐτὸ τὸν νόμο, τότε θὰ πρέπει νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ Νεαίρα ἦταν ἡ μητέρα αὐτῶν τῶν παιδιῶν, γιατί ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει δὲν θὰ εἶχε σημασία ποῦς ἦταν ὁ πατέρας τους. Γιὰ νὰ εἶναι Ἀθηναῖοι πολίτες τὰ παιδὰ ὀφείλαν νὰ ἔχουν γεννηθεῖ ἀπὸ δύο Ἀθηναῖους γονεῖς τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔγινε αὐτὴ ἡ καταγγελία. Ἐπομένως, ἂν ὁ ρήτορας ἐπιθετὸ δικαστήριον ὅτι ἡ μητέρα τους ἦταν ξένη, τότε αὐτὰ τὰ παιδὰ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωροῦνται ξένα.

Ἄν καὶ ὁ ρήτορας εἶχε καλὴ αἰσθησιμὴ ὅλων τῶν νομικῶν περιπτώσεων

παιδιά τῆς Νεαίρας, μᾶλλον ἐπειδὴ θὰ ἦταν χάσιμο χρόνου. Τὴν ἐπι-
 χὴ τῆς δίκης τὰ τρία ἀγῶρια ἦταν ἐνήλικες, γραμμένοι στὰ λῆξια-
 χικά γραμματεῖα τοῦ δήμου τῶν Ἑραιοδῶν ὡς Ἀθηναῖοι πολῖτες, καὶ
 κάποιος χρειάζεταν πολὺ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα καὶ ἀδιάσειστες ἀπο-
 δείξεις προκειμένου νὰ κατηγορήσει τρεῖς Ἀθηναίους πολῖτες ὅτι ἦταν
 ξένοι. Ὁ Ἀπολλόδωρος ἀπλῶς δὲν εἶχε τέτοια μέσα στὴ διάθεσή του,
 καὶ γι' αὐτὸ ἐστιάζεται στὶς δύο γυναῖκες τῆς οἰκογένειας, ἐπειδὴ θὰ
 ἦταν πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ ἀμφισβητήσει κανεὶς τὸ καθεστὼς μᾶς γυ-
 ναίκας καὶ νὰ ἀμαυρώσει τὴν ὑπόληψή της μὲ ὑπαντιμιδὸς καὶ φήμες.
 Τὸ ἕνα τρίτο τοῦ λόγου ἀφιερώνεται στὴ σταδιοδρομία τῆς Νεαίρας
 ὡς ἑτάιρας καὶ τίς περιπέτειές της μὲ διάφορους ἑραστές μέχρι ποῦ
 γνώρισε τὸν Στέφανο. Θεωρητικά, ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀπολλοδώρου σὲ
 αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι νὰ ἐξηγήσει ὅτι ἦταν μιὰ ξένη ἑτάιρα δουλικῆς
 καταγωγῆς, ἀλλὰ δὲν χρειάζεται νὰ ἀποδείξει τὸ ἀναποδείκτο, ἐπει-
 δὴ ἡ ὑπεράσπιση συμφωνοῦσε. Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν με-
 λετητῶν θεωρεῖ αὐτὸ τὸ τμήμα τοῦ λόγου ἄσχετο πρὸς τὸ κατηγο-
 ρητήριο, καὶ ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως σίγουρα εἶναι περιττὸ. Ὡστόσο,
 ἡ λειτουργία του στὴν ὅλη διάβρωση καὶ τίς ἐπιδιώξεις τοῦ λόγου
 εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ. Αὐτὴ ἡ ζωντανὴ διήγηση, ἡ ὁποία εἶχε
 προσελκύσει ἀναγνώστες ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, σίγουρα εἶχε ἰσχυρὴ συν-
 αισθηματικὴ ἐπίδραση στὸ ἀκροατήριον, καὶ εἶχε τὴν πρόθεση νὰ
 ἐγείρει προκατάληψη καὶ ὀργὴ ἐναντίον αὐτῆς τῆς ξένης πόρνης. Ὁ
 Ἀπολλόδωρος μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν δυνατὸ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ Νεαίρα
 ἦταν ἔνοχη, ἀλλὰ σίγουρα μποροῦσε νὰ τὴν παρουσιάσει ὡς πρόστι-
 χη, ἐκμεταλλεύτρια καὶ ἀδίστακτη. Οἱ δικηγόροι στὰ σημερινὰ δι-
 καστήρια χρησιμοποιοῦν ἐκτεταμένα καὶ σκόπιμα τέτοιου εἶδους τε-
 χνικές, ἐπειδὴ συχνὰ ἔχουν τὸ ἐπιθυμητὸ ἀποτέλεσμα μὲσὸ τῆς ὑπο-
 συνείδητης ἐπίδρασής τους πᾶνω στὸς ἐνόχους.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ λόγου, ὁ ρήτορας ἐστιάζεται στὴν Φανῶ,
 τὴν ὁποία θεωρεῖ κόρη τῆς Νεαίρας, καὶ τοὺς ἀποτυχημένους γάμους
 της. Ὁ ρήτορας ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἄνδρες της τὴν χόρισαν ἐπειδὴ
 πληροφορήθηκαν ὅτι ἦταν κόρη τῆς Νεαίρας καὶ ἐπομένως ξένη, ἀλ-
 λά δίνει ἀρκετὲς λεπτομέρειες στὴν ἀφήγησή του, οἱ ὁποῖες μᾶς ἐπι-
 τρέπει νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τοὺς πραγματικὸς λόγους αὐ-
 τῶν τῶν διαζυγίων. Ὁ πρῶτος γάμος τῆς Φανῶς, ὅταν ἦταν πολὺ νέα
 μὲ ἕνα ἄνδρα ἀρκετὰ μεγαλύτερο, πιθανότατα ἀπέτυχε γιὰ λόγους
 ἀσυμφωνίας χαρακτῆρων. Ἡ Φανῶ εἶχε ἀνατραφεῖ σὲ ἕνα σπιτικὸ τὸ

ὁποῖο διοικοῦσε μιὰ πρώην ἑτάιρα, καὶ γι' αὐτὸ ἴσως ἦταν πιὸ προο-
 δευτικὸ καὶ ἀνοχτόμαλο ἀπὸ τὸ σύνηθες ἀττικὸ νοικοκυριό. Ὅταν
 ξαφνικὰ βρέθηκε παντρεμένη μὲ ἕναν δύστροπο καὶ μίζερο ἄνδρα, ὁ
 ὁποῖος ἀπαυτοῦσε τυφλὴ ὑπακοή, δὲν ἦταν προετοιμασμένη νὰ παῖξει
 τὸν ρόλο τῆς ὑποτακτικῆς συζύγου, τοῦ ἀντιμιδῶσε καὶ καβγάδιζαν. Ὁ
 Φράστωρ τὴν χόρισε ἐνῶ ἦταν ἔγκυος, ἀλλὰ ὅταν γεννήθηκε τὸ παι-
 δι τὸ ἀναγνώρισε ὡς γνήσιο γιὸ καὶ διάδοχό του καὶ τὸ πῆρε στὸ
 σπείρι του. Ὁ Ἀπολλόδωρος προσπαθεῖ νὰ πείσει τὸ δικαστήριο ὅτι ὁ
 γάμος ἀπέτυχε κυρίως ἐπειδὴ ὁ Φράστωρ εἶχε ἀκούσει φήμες γιὰ
 τὴν ξενικὴ καταγωγὴ τῆς γυναίκας του, καὶ πρὸς ὑποστήριξη αὐτοῦ
 ἀναφέρει ἕνα περιστατικὸ τὸ ὁποῖο συνέβη ὅταν ὁ Φράστωρ προσπα-
 θῆσε νὰ ἐγγράψει τὸν γιὸ του στὸ γένος τῶν Βρυτιδῶν, τοῦ ὁποῖου ὁ
 ἴδιος ἦταν μέλος. Μερικὰ μέλη τοῦ γένους τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀκούσει
 φήμες γιὰ τὸ καθεστὼς τῆς Φανῶς ἔφεραν ἀντιρρήσεις στὴν ἐγγρα-
 φὴ τοῦ παιδιοῦ, ἐπειδὴ ὑποτίθεται ὅτι ἡ μητέρα του ἦταν καθόλου
 Φράστωρ τοὺς ἔκανε μύηση καὶ φυσικά, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν καθόλου
 ἀποδείξεις γιὰ τοὺς ἰσχυρισμούς τους, κέρδισε τὴ διαίτησά. Γι' αὐτὸ ὁ
 Ἀπολλόδωρος εἶχε ἰδιαίτερη δυσκολία στὴν ἀπόπειρά του νὰ ἐξηγή-
 σει πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ γιὸς τοῦ Φράστωρα ἀπὸ τὴν Φανῶ νὰ ἀνα-
 γνωρίζεται ὡς γνήσιος Ἀθηναῖος ἀπὸ τὴν κοινότητα, καὶ φυσικὰ κα-
 ταφεύγει πάλι σὲ ὑπονοούμενα καὶ ἀμφισημίες, προκειμένου νὰ ὑπο-
 βάλει τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ πρῶτο διαζύγιο τῆς Φανῶς ὀφειλόταν στὶς
 ὑποψίες τοῦ συζύγου της γιὰ τὸ καθεστὼς της. Ὡστόσο, ἂν μὴ τι
 ἄλλο, στὸν καβγά τοῦ Φράστωρος μὲ τὸ γένος του τὸ μόνο ποῦ εἶχαν
 στὴ διάθεσή τους τὰ μέλη τοῦ γένους ἦταν φήμες, καὶ αὐτὸ ἀποδει-
 κνύει ὅτι κανένας δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἀποδείξει ὅτι τὰ παιδιά ἦταν
 τῆς Νεαίρας. Ἐπὶ πλέον ὁ Φράστωρ μὲ αὐτὴ τὴ δίκη ἀπέδειξε ὅτι
 ἦταν ἱκανὸς καὶ διατεθειμένος νὰ ὑπερασπιστεῖ μπροστὰ στὸν διαι-
 τητὴ καὶ ἴσως στὸ δικαστήριο τὸ καθεστὼς τῆς πρώην συζύγου του
 ὡς Ἀθηναία, προκειμένου νὰ ἐγγράψει τὸν γιὸ του ὡς πολῖτη.

Μετὰ τὸ διαζύγιο της ἡ Φανῶ ζοῦσε στὸ πατρικὸ της, χωρὶς ἐλ-
 πίδα νὰ ξαναπαντρευτεῖ, μιὰ καὶ ὁ Φράστωρ εἶχε ἀρνηθεῖ νὰ ἐπι-
 στρέψει τὴν προίκα της, καὶ εἶχε πειθαναγκάσει τὸν Στέφανο νὰ συμ-
 φωνήσει. Σὲ κάποια στιγμή ἡ Φανῶ δημόσια ἐρωτικὸ δεσμό μὲ
 ἕναν φίλο τῆς οἰκογένειας καὶ παλιὸ ἑραστή τῆς Νεαίρας, ὁ ὁποῖος
 τοὺς ἔκανε ἐπισκέψεις κατὰ καρούς, ὅταν βρισκόταν στὴν Ἀθήνα. Ὁ
 Ἑπαίνετος, ἕνας πλούσιος Ἀδριώτης ἔμπορος, τὴν ξελόγησε μὲ δῶ-

ρα και ό Απολλόδωρος λέει ότι ό Στέφανος και ή Νέαира είχαν επίγνωση τού πράγματός. Ό ύπαινιγμός τού ρήτορα σέ αυτό τό σημείο είναι ότι ή οικογένεια της μεταχειριζόταν τήν Φανώ ώς έταίρα, αλλά δέν τó λέει ξεκάθαρα. Λίγο άργότερα αλλάζει τόν τόνο του και χαρακτηρίζει τήν Φανώ ώς μοιχαλίδα, όταν διηγείται πώς ό Στέφανος παγίδεψε τόν Έπαίνετο και τόν συνέλαβε επί αυτοφόρο με τήν Φανώ. Ό ρήτορας λέει πώς ό πραγματικός σκοπός τού Στεφάνου, όταν κατηγορήσε τόν Έπαίνετο γιά μοιχεία, ήταν νά αποσπάσει απόζήμιαση, και νά τήν χρησιμοποιήσει ώς προίκα γιά νά ξαναπληρώσει τήν Φανώ. Τό γεγονός ότι τήν ξαναπληρώσε λίγο άργότερα επιβεβαιώνει τήν έρμηνεία τού Απολλοδώρου. Ό άπώτερος σκοπός τού ρήτορα όταν άφηγείται τó επεισόδιο με τόν Έπαίνετο είναι νά άμυρώσει τήν εικόνα τού Στεφάνου και νά τόν παρουσιάσει ώς προσιγό και τυποτένιο, και επίσης νά υποβάλει τήν έντύπωση ότι ή Φανώ δέν μπορεί νά ήταν Άθρναία, επειδή οι καλές άθρναϊκές οικογένειες δέν θά άνέχονταν τέτοιου είδους συμπεριφορά από τίς κόρες τους. Από νομικής άπόψεως ώστόσο αυτό τó επεισόδιο δέν άποδεικνύει τίποτα.

Ό δεύτερος γάμος τής Φανούς με τόν Θεογένη, τόν άρχοντα βασιλέα τού έτους, επίσης κατέληξε σέ διαζύγιο σέ λιγότερο από ένα χρόνο. Ό Απολλόδωρος εξηγεί και αυτό τó διαζύγιο ώς άποτέλεσμα τής άποκάλυψης τής ξενικής καταγωγής τής Φανούς, αλλά τουλάχιστον στή συγκεκριμένη περίπτωση μπορούμε νά πούμε με βεβαιότητα ότι αυτός δέν ήταν ό λόγος. Ό Θεογένης χώρισε τή γυναίκα του ύστερα από μιá συνάντηση με τόν Άρειο Πάγο, κεκλεισμένων τών θυρών, με δική του πρωτοβουλία. Δέν γνωρίζουμε τί ειπώθηκε μέσα σέ αυτό τó σεβαστό βουλευτήριο, αλλά άν ό Άρειος Πάγος ήταν σέ θέση νά άποδείξει ότι ή Φανώ ήταν ξένη, ότι ό Στέφανος είχε εξαπατήσει τόν άρχοντα βασιλέα και τού έδωσε μιá ξένη γυναίκα με τó πρόσχημα ότι ήταν πολύτιμη, και ότι αυτή ή γυναίκα ύπό τόν ρόλο τής ώς σύζυγου τού βασιλέως είχε τελέσει μερικώς από τίς πιό ιερές τελετουργίες στήν πόλη, τó λιγότερο πού θά είχε νά κάνει θά ήταν νά παραπέμψει τήν Φανώ και τόν Στέφανο στο λαϊκό δικαστήριο. Άντ' αυτού, τó μόνο πού πιθανόνάτα έκανε αυτό τó άστυρό σώμα ήταν νά επιπλήξει τόν Θεογένη κεκλεισμένων τών θυρών και νά τού υποδείξει ότι ή γυναίκα του δέν ήταν παρθένος όταν τήν παντρεύτηκε, αλλά είχε ξαναπαντρευτεί. Επειδή ή ιεροί κανονισμοί όριζαν ότι ή γυναίκα τού άρχοντα βασιλέα όφειλε νά μίην είχε ξαναπαντρευτεί στο

παρελθόν, αυτό θά ήταν μιá άρκετά σημαντική παραβίαση γιά νά προσελκύσει τó ένδιαφέρον τού Άρείου Πάγου, αλλά ίσως όχι από μόνη της τόσο κρίσιμη ώστε νά άπαιτεί τήν παραπομπή τής Φανούς στο λαϊκό δικαστήριο. Άν οι πληροφρίες τού Απολλοδώρου γιά τó πρακτικά αυτός τής συνεδρίασης είναι αξιόπιστες, τότε ό Άρειος Πάγος άπλώς επέβαλε ένα μικρό πρόστιμο στον Θεογένη. Άν αυτός προτιμούσε νά τó πληρώσει, και ίσως νά ζητήσει συγγνώμη, τότε τó ζήτημα θά μπορούσε νά είχε λήξει εκεί, και δέν θά χρειάζεταν νά χωρίσει τή γυναίκα του. Άν όμως ό Άρειος Πάγος γνώριζε με βεβαιότητα ότι ή Φανώ ήταν ξένη, τότε σίγουρα θά άπαιτούσε από τόν βασιλέα νά τήν χωρίσει. Όμως ό ίδιος ό Απολλόδωρος παραδέχεται ότι τó διαζύγιο ξεκίνησε με πρωτοβουλία τού Θεογένη, ό όποιος ένιωσε προσβεβλημένος και εξαπατημένος όταν ό Άρειος Πάγος τόν πληροφόρησε ότι ή γυναίκα του είχε ξαναπαντρευτεί στο παρελθόν. Άν μή τι άλλο, και αυτό τó επεισόδιο άποδεικνύει ότι παρά τίς φήμες πού κυκλοφορούσαν, δέν υπήρχαν άποδείξεις γιά τó καθεστώς τής Φανούς. Άν ό Άρειος Πάγος, τó πιό δεινό άνακριτικό συμβούλιο στήν πόλη, δέν ήταν σέ θέση νά προσαγάγει άποδείξεις ότι ή Φανώ ήταν κόρη τής Νεαίρας, τότε κανένας άλλος δέν μπορούσε, άπλώς επειδή δέν υπήρχαν τέτοιες άποδείξεις.

Μετά τή διήγηση γιά τόν δεύτερο γάμο τής Φανούς ακολουθεί μιá μακρά παρέμβαση γιά τήν πολυτογράφηση τών Πλαταίων, ή σχετικά σύντομη argumentatio τού λόγου, και ή άφήγηση τού περιστατικού τής πρόκλησης γιά τόν βασανισμό τών δούλων πρós τó τέλος. Τó γεγονός και μόνον ότι ή πρόκληση έχει ταχθεί άκρβώς πριν από τόν σύντομο επίλογο, και όχι στή μακρά narratio, όπου ό ρήτορας παρέχει όλες τίς άλλες μαρτυρίες, θά πρέπει νά έρμηνευτεί ώς ένδειξη ότι ό ρήτορας γνώριζε τόσο άσθενείς ήταν οι άποδείξεις πού είχε προσφέρει ως τόφα, και στο τέλος, πριν κατέβει από τó βήμα, θέλει νά δώσει τουλάχιστον κάποια εξήγηση γι' αυτό. Η πρόκληση, επίσης, φαίνεται ότι είναι μιá προστάθεια νά προκαταλάβει τόν λόγο τού Στεφάνου, ό όποιος θά ακολουθούσε, και σέ αυτό τó σημείο ό ρήτορας εισάγει κάποιες σύντομες αλλά έξαιρετικά σημαντικές παρατηρήσεις γιά τήν άνασυνγκρότηση τών επιχειρημάτων τού άντιπάλου του. Ό Απολλόδωρος πιστεύει ότι ή ύπεράσπιση τής Νεαίρας θά έστιαστεί άκρβώς στο σημείο τó οποίο ό ίδιος βρήκε τόσο δύσκολο νά άποδείξει, δηλαδή στο καθεστώς τών παιδιών τού Στεφά-

νου. Σύμφωνα με τὸν ρήτορα, ὁ Στέφανος ἀναγνώριζε ὅτι ἡ Νέαρχα δὲν ἦταν Ἀθηναία, ἀλλὰ πρόην ἑταίρα, καὶ ἐπομένως δὲν μπορούσε νὰ εἶναι νόμιμη σύζυγός του, ἀλλὰ ἦταν παλλακίδα του. Ὁ Στέφανος ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ παιδιά ἦταν δικὰ του ἀπὸ τὴν πρώτη σύζυγό του, ἡ ὁποία ἦταν Ἀθηναία, καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν Νέαρχα. Ἄν κρίνουμε ἀπὸ παρόμοιες δίκες, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο κάτι τέτοιο θὰ μπορούσε νὰ ἀποδειχθεῖ ἦταν μέσω συγγενῶν καὶ συμπολιτῶν οἱ ὁποῖοι θὰ καλοῦνταν ὡς μάρτυρες. Ὁ Εὐξέθεος στὸν *Πρὸς Εὐβουλίδην* (Δημ. 57), καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ Εὐφύλιτου στὸν *Υπὲρ Εὐφύλιτου λόγου* τοῦ Ἰσάου (Ἰσάος 12) παρουσιάζουν σειρὲς συγγενῶν οἱ ὁποῖοι μαρτυροῦν ὅτι ἦταν Ἀθηναῖοι πολῖτες ἀπὸ γενήσεως. Ὁ Στέφανος σίγουρα ὄφειλε νὰ κάνει τὸ ἴδιο: θὰ ἔπρεπε νὰ καλέσει συγγενεῖς δικούς του, τῆς πρώτης γυναικάς του, καὶ ἴσως ἄλλους πολῖτες ποὺ γνώριζαν τὴν οἰκονομία, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν ὅτι εἶχε παντρευτεῖ Ἀθηναία γυναίκα πρὶν γνωρίσει τὴν Νέαρχα, καὶ ὅτι ἐκεῖνη καὶ ὄχι ἡ Νέαρχα ἦταν ἡ μητέρα τῶν παιδιῶν του. Ἄν γινόταν αὐτό, οἱ ἰσχυρισμοὶ καὶ ὑπαινιγμοὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου σίγουρα θὰ φαίνονταν ἀβάσιμοι καὶ παιδαριώδεις. Τουλάχιστον ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως ὁ Στέφανος φαίνεται ὅτι εἶχε τὸ πάνω χέρι, καὶ ὁ Ἀπολλώδωρος τὸ ὑποπτεύεται, γι' αὐτὸ καὶ ὁ *Κατὰ Νεαίρας* λόγος ἔχει γραφεῖ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ στρέψει τὴν προσοχὴ τοῦ ἀκροατοῦ μακριὰ ἀπὸ νομικά ἐπιχειρήματα καὶ ἀποδείξεις γιὰ τὸ καθεστῶς τῶν παιδιῶν πρὸς τὴν κατεύθυνση τὴν ὁποία ἔθελε ὁ ρήτορας, δηλαδὴ τὴ συναισθηματικὴ φόρτιση τῆς δίκης. Ἄν εἶχε κάποιες ἐπιδες νὰ ἐξασφαλίσαι τὴν καταδίκη τῆς Νεαίρας, αὐτὸ δὲν θὰ γινόταν ἐπειδὴ εἶχε δίκιο, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἤγειρε ἀρκετὴ προσοχὴ κατ'ἀλήγη καὶ ἐνστικτώδη ἀντίδραση ὥστε μέγχι τὸ τέλος τοῦ λόγου τοῦ ἀρκετοὶ δικαστὲς εἶχαν πειστεῖ καὶ δὲν ἦταν διατεθειμένοι νὰ ἀκούσουν τὰ πρὸς περὶ νομικά ἐπιχειρήματα τῆς υπεράσπισης.

Αὐτὴ ἡ τεχνικὴ τοῦ Ἀπολλοδώρου συχνὰ παρανοήθηκε καὶ παρερμηνεύθηκε ὡς μὴ ἀποτυχημένη ἀπόπειρα, ἡ ὁποία κινεῖται σὲ λάθος κατεύθυνση. Ἡδὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα οἱ κριτικοὶ τοῦ λόγου πίστευαν ὅτι τὸ ὕφος εἶναι πλαδαρὸ καὶ ἀπλωμένο. Ὁ Καιμίλιος τὸ ἀποκάλεσε ὑπτιον, καὶ αὐτὴ ἡ ἐπίκριση ἔχει ἐπαναληφθεῖ ἀρκετὲς φορὲς ἔκτοτε. Ἡ σύγχρονη φιλολογικὴ κριτικὴ ἐστιάζεται στὸ γεγονός ὅτι ἡ μακρὰ ἀφήγηση τοῦ λόγου καὶ οἱ δύο παρεμβάσεις γιὰ τὰ Ἀνθεστηρία καὶ τὴν πολιτογράφηση τῶν Πλαταιῶν εἶναι ἀσχετες μὲ αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ ἀποδειχθεῖ, δηλαδὴ τὸ καθεστῶς τῶν παιδιῶν.

Ἰστούσο, αὐτὲς οἱ ἀτόψεις ὑποτιμῶν τὴ δεξιότητα τοῦ ρήτορα καὶ δὲν λαμβάνουν ὑπόψη ἄλλους λόγους τοῦ Ἀπολλοδώρου. Μία ἀπὸ τὴ σύγκριση μὲ τὸν *Πρὸς Νικόστρατον*, γιὰ παράδειγμα, θὰ ἦταν ἀρκετὴ νὰ μᾶς πείσει ὅτι ὁ Ἀπολλώδωρος ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ παρουσιάσει μὴ περίπλοκα μὲ πολλὰ πρὸ σφιγτῆ ρητορεία, συγχεκρισμένα ἐπιχειρήματα καὶ ἀπτες ἀποδείξεις. Ἡ διαφορά εἶναι ὅτι στὴν περίπτωσή τῆς Νεαίρας ὁ ρήτορας δὲν εἶχε σχεδὸν τίποτα στὰ χέρια του ἐκτὸς ἀπὸ φῆμες ποὺ κυκλοφοροῦσαν στὴν Ἀθήνα καὶ ἀρκετοὶ εἶχαν ἀκούσει, ἀλλὰ κανένας δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἐπαληθεύσει.

Ὁ *Κατὰ Νεαίρας* εἶναι συναρπαστικὸ ἀνάγνωσμα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ στοχεύει στὸ συναίσθημα τοῦ ἀκροατῆ, καὶ ὅπως γενεῆς ἀναγνωστῶν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἦταν διατεθειμένοι νὰ πιστέψουν πολλὰ ἀπὸ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἀπολλοδώρου χωρὶς δεύτερη σκέψη, ἔτσι καὶ πολλοὶ δικαστὲς μποροῦν νὰ συνεπάρθησαν ἀπὸ τὴ ζωντανὴ ἀφήγηση. Σὲ μὴ δίκῃ ποὺ κράτησε ὀλόκληρη μέρα, οἱ ζωντανὲς ἱστορίες γιὰ τὸν ἔορτασμό τῶν Ἀνθεστηρίων καὶ τὴν τραγικὴ μοῖρα τῶν Πλαταιῶν, καὶ οἱ σκανδαλιστικὲς λεπτομέρειες τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς τῆς Νεαίρας μποροῦν νὰ ἦταν σὲ θέση νὰ προσελκύσουν τὴν προσοχὴ τῶν δικαστῶν πολλὴ περισσότερο ἀπὸ περιττοὺς ρητορικὲς ἀναλύσεις καὶ σύνθετα ἐπιχειρήματα.

2. Ὁ συγγραφέας καὶ τὸ ὕφος του.

Ἀνάμεσα στοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένη σώζονται ἐπτά λόγοι τοὺς ὁποῖους ἐκφώνησε στὸ δικαστήριό ὁ Ἀπολλώδωρος (Δημ. 45 *Κατὰ Στεφάνου Α'*, 46 *Κατὰ Στεφάνου Β'*, 49 *Πρὸς Τιμόθεον*, 50 *Πρὸς Πολυκλεία*, 52 *Πρὸς Κάλλιπτον*, 53 *Πρὸς Νικόστρατον*, 59 *Κατὰ Νεαίρας*). Ἀπὸ αὐτοὺς μόνον ὁ 45 θεωρεῖται γνήσιο Δημοσθενεὺς κείμενο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι εἶναι σίγουρα δὲν εἶναι γραμμένοι ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Δημοσθένη. Αὐτοὶ οἱ ἔξι λόγοι, καὶ ἐπὶ πλέον ὁ 47 *Κατὰ Εὐδέγγου καὶ Μηριβούλου ψευδομαρτυρίων*, ὁ ὁποῖος δὲν σχετίζεται μὲ τίς ὑποθέσεις τοῦ Ἀπολλοδώρου, παρουσιάζουν μεταξὺ τους σημαντικὲς ὑπολογικὲς ὁμοιώτητες, οἱ ὁποῖες καθιστοῦν βέβαιο ὅτι ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα. Ὁ Α. Schaefer λογικὰ κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὸς ὁ συγγραφέας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀπολλώδωρο καὶ ἔκτοτε αὐτὴ ἡ ἀπόψη ἔχει ἐπικρατήσει

στη διεθνή βιβλιογραφία (βλ. A. Schaefer, *Demosthenes* 3, 2, 130-99, G. E. Benseker, *De hiatu in oratoribus atticis et historicis Graecis*, Freiburg 1841, 147-50, Lortzing, *De orationibus*, passim, Sigg, NJ Suppl. 6 [1872-3] 395 κ.έ., P. Uhle, *Quaestiones de orationum Dem. falso addictarum scriptoribus*, Hagen in Westfalen 1883, G. Hüttner, *Demosthenis oratio in Stephanum prior num vera sit inquiritur*, Ansbach 1895, G. A. Kennedy, *The art of persuasion in Greece*, Princeton 1963, 246 κ.έ., L. Pearson, *Papers*, 211 κ.έ., McCabe, *Prose-rhythm*, 152-74, Trevett, *Apollodoros*, 50-110). Ο Blass αντι-μετωπίζει αυτή την άποψη με κάποιο σκεπτικισμό και πιστεύει ότι ὁ Ἀπολλόδωρος ἴσως πλήρως κάποιον καλύτερο λογογράφου γὰρ νὰ γράψει αὐτοὺς τοὺς λόγους (*Betedsamkeit* 3, 539-43). Ὡστόσο, αὐτὸς ὁ σκεπτικισμὸς δὲν εἶναι δικαιολογημένος. Ὁ Trevett ἔχει ἀποδείξει πειστικά ὅτι ὁ Ἀπολλόδωρος εἶχε ρητορική παιδεία, πολιτική φιλοδοξία καὶ ἀσφαλῶς τὴν ἰκανότητα νὰ μιλάει σὲ δημόσιες συνελύσεις (ἄλλωδς, γὰρ παράδειγμα, δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ προτείνει ψήφισματα), καὶ ἔτσι ἀναρωτιέται κανεὶς γὰρ τοῦ λόγου θὰ πλήρωνε κάποιον ἄλλο νὰ γράψει τοὺς λόγους του. Αὐτὸ φαίνεται ὅτι τὸ ἔκανε μόνον στὴν περίπτωση τοῦ 45 γὰρ ἔταν πολὺ συγκεκριμένο λόγο. Ὁ Φορμίον εἶχε πληρώσει τὸν Δημοσθένη ἀδρά γὰρ τὸν ἀριστογραφη-τικό λόγο Ὑπερ Φορμίονος (Δημ. 36), σὲ μὴ δίκῃ γὰρ τὴν κληρονομία τοῦ Πασιφῶνα, τοῦ πατέρα τοῦ Ἀπολλοδώρου, ὅπου διακρυβόνταν τεράστια οικονομικά συμφέροντα. Ὁ Ἀπολλόδωρος ἔγρασε αὐτὴ τὴ δίκη, ἀλλὰ δὲν ἐπαναπαύθηκε. Ὁ καβγάς συνεχίστηκε στὰ δικαστήρια, αὐτὴ τὴ φορά μὲ μὴ μῆνυση γὰρ ψευδομαρτυρία κατὰ τοῦ Στεφάνου, γοῦ τοῦ Μενεκλέους, ἀπὸ τῆς Ἀχαρνῆς, ὁ ὁποῖος ἦταν καί-ριος μάρτυρας στὴν προηγούμενη δίκη. Αὐτὴ ἡ δίκη ἔφτασε στὰ δικαστήρια τὸ 348, ὅταν ὁ Ἀπολλόδωρος εἶχε εὐθυγραμμιστεῖ μὲ τὸν Δημοσθένη στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ σίγουρα εἶχαν γίνει πολιτικοὶ φίλοι. Ὁ Ἀπολλόδωρος εἶχε δεῖ μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια στὴν προηγούμενη δίκη τὴν ἰσχύ τῆς Δημοσθενεικῆς ρητορείας, καὶ προστάθηκε νὰ πληρώσει τοὺς ἀντιτάλους του μὲ τὸ ἴδιο νόμισμα: ζήτησε ἀπὸ τὸν Δημοσθένη νὰ συνθέσει τὸν κύριο λόγο γι' αὐτὴ τὴ δίκη (Δημ. 45), ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀπολλόδωρος συνέθεσε τὴ δευτερολογία (Δημ. 46). Αὐτὸ ἴσως εἶναι καὶ τὸ πιὸ σημαντικὸ ἐπιχειρημα ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ 46, καὶ ὅλων τῶν ἄλλων λόγων οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὸ ἴδιο ὄφος μὲ αὐτόν, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἀπολλόδωρος. Ἄν

εἶχε ξοδέψει τόσα χρήματα γὰρ νὰ προσλάβει τὸν Δημοσθένη νὰ γράψει τὸν κύριο λόγο κατὰ τοῦ Στεφάνου τοῦ Μενεκλέους, γὰρ ποῦ λό-γο θὰ εἶχε πληρώσει κάποιον ἥσσονα λογογράφου νὰ γράψει τὴ δευτε-ρολογία; Στὲς μέρες μας ἡ ἀποψη ὅτι ὁ Ἀπολλόδωρος εἶναι ὁ συγ-γραφέας ἐπὶ τὰ λόγους τοῦ σώζονται στὸ Δημοσθενικό Corpus (46, 47, 49, 50, 52, 53, 59) εἶναι γενικά ἀποδεκτὴ καὶ ἡ φιλολογικὴ σύζητη-ση ἔχει ἀρχίσει νὰ ἐστιάζεται στὴ μελέτη αὐτοῦ τοῦ παραδόξως νέου κλασικοῦ συγγραφέα.

Ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἔχει ἀδικήσει τὸν Ἀπολλόδωρο ὡς συγγρα-φέα, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι σχεδὸν ὡς τίς μέρες μας τὰ γραπτὰ του ἀδια-λείπτως ἔχουν ἐξεταστεῖ σὲ σύγκριση μὲ τοὺς Δημοσθενικούς λό-γους, καὶ ὅπου ὁ Ἀπολλόδωρος κάνει κάτι διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν δεινὸ ρήτορα ὁ πρῶτος του θεωρεῖται ἐξ ὀρισμοῦ κατώτερος. Ὅταν, γὰρ πα-ράδειγμα, ὁ Ἀπολλόδωρος χρησιμοποιεῖ κάποιος διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Δημοσθένη τῆς ἀντωνυμίας αὐτὸς καὶ οὗτος, δέχεται ἀνηλεὴ κριτικὴ ἀπὸ τὸν G. H. Schaefer (ὑπόμνημα στὸν 49,45: «perdite amat ano-nymus [δηλ. ὁ Ἀπολλόδωρος] usum huius pronominis»), ἢ ὅταν ἐπι-σημαίνεται κάποιος νεολογισμὸς (π.χ. 38 καὶ 97 προδιηγήσασθαι [πρβλ. Lortzing 57-9]), τότε αὐτὸς ἀναγκαστικά θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀδόκιμος (πρβλ. Φρόνιχος 231 Fischer: σὺ δὲ ... γεννηκάτατον ἡμῶν ἐκόμισας μάρτυρα τὸν συγγράψαντα τὸν κατὰ Νεαίρας· ὅς διὰ τε τὰ ἄλλα ὑπωπτεῦθη μὴ εἶναι Δημοσθένους καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα τὸν ἀδοκίμων ὀνομάτων). Ὡστόσο, ὁ Ἀπολλόδωρος μᾶς ἔχει ἀφή-σει ἀρχατὸ ἔργο, περισσότερο ἀπὸ τὸν Ὑπερείδη, τὸν Δείναρχο, τὸν Λυκούργο, τὸν Δημάδη, τὸν Ἀντιφῶντα καὶ τὸν Ἀνδοκίδη, καὶ σχεδὸν ἴσο σὲ ἔκταση μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ἰσαίου· μόνον ἀπὸ τοὺς τρεῖς μείζονες ἐκπρόσωπους τῆς Ἀττικῆς ρητορείας, τὸν Δημοσθένη, τὸν Λυσία καὶ τὸν Ἰσοκράτη σώζονται περισσότερα. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἰκανὸς λόγος γιὰτὶ ὁ Ἀπολλόδωρος δὲν ἔχει μελετηθεῖ πιὸ ἐμπειριστικῶς-να καὶ μὲ ὑψηλότερο βαθμὸ ἀντικειμενικότητος, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὴν ἀτυχῆ (ἢ εὐτυχῆ) συγκυρία ὅτι τὸ ἔργο του δὲν παραδίδεται αὐτόνο-μα, ἀλλὰ διασώθηκε ἀνάμεσα στους λόγους τοῦ Δημοσθένη, καὶ γὰρ αἰώνες ὁ συγγραφέας ἀπεκαλεῖτο, καὶ ἀκόμη ἀποκαλεῖται, Ψευδο-Δημοσθένης. Ἡ σχεδὸν παντελὴς ἔλλειψη σοβαρῆς φιλολογικῆς κρι-τικῆς τοῦ Ἀπολλοδώρου ὡς συγγραφέα καθιστᾷ ἐπεφύσασα τὴν ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθεῖ τὸ ἔργο του, νὰ συγροτηθεῖ συνεπῆς καὶ ἀξιοπιστῆ ἐκτίμησι τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀδύναμων σημείων του, καὶ νὰ ἐπιτραπῆ

τελικά στον Ἀπολλόδωρο νὰ καταλάβει τὴν ἀριζούσα θέση του στὸν κατάλογο τῶν συγγραφέων τῆς κλασικῆς περιόδου. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους σημιαντικούς σκοποὺς αὐτοῦ τοῦ υπομνήματος εἶναι νὰ συμβάλει στὴν ἔρευνα τοῦ Ἀπολλοδώρου ὡς συγγραφέα, καὶ νὰ θέσει τὶς βάσεις γιὰ περαιτέρω φιλολογικὴ μελέτη αὐτῆς τῆς ἐνδιαφέρουσας καὶ παραμελημένης μορφῆς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ἡ γλώσσα τοῦ Ἀπολλοδώρου εἶναι πρῶτον ὅλα στὸν καθημερινὸ λόγο ἀπὸ τὴν ἐξεζητημένη ἀπλότητα τοῦ Λυσία, ἢ τῆ δραματικῆς ροῆ τῆς Δημοσθενικῆς ἔκφρασης. Τὸ λεξιλόγιό του δὲν εἶναι τόσο ἀσυνήθιστο ὅσο πιστευοῦν, μὲ ἱκανὸ βαθμὸν προκατάληψης, μερικὸ ἀπὸ τοὺς προηγούμενους ἔρευνητές. Ὁ Lortzing (57-9), γιὰ παράδειγμα, πιστεύει ὅτι τὸ ἐξ ἀτελείας (39, πρβλ. Πολυδ. 4,46) εἶναι ἀσυνήθιστο, χωρὶς νὰ προσέξει τὸν σαρκασμὸ τοῦ Ἀπολλοδώρου ὅταν αὐτὸς λέει ὅτι ὁ Στέφανος ἤθελε νὰ ἔχει μιὰ ἄμορφη ἑταίρα ἀφορολόγητη. Ὁ Blass (3, 540-1) ἀνάμεσα σὲ ἕναν κατάλογο ὄρων τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ἀσυνήθιστους συμπεριλαμβάνει τὸ ἦθειον 22, ἂν καὶ ἀπαντᾷ ἀμέτρως φορὲς σὲ συγγραφεῖς τοῦ 4ου αἰῶνα, ὅπως ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ τὸ ἐξαπίνης (99), τὸ ὁποῖο εἶναι μὲν ἀσυνήθιστο, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη (2,3), τὸν ὁποῖο παραφράζει ὁ ρήτορας σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο. Γενικὰ αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἢ κριτικῆ εἶναι ἀδικαιολόγητη, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Ἀπολλόδωρος δὲν ἔχει τὶς ἰδιαιτέρως ἰσχυρὰς τὸ ὡς συγγραφέας. Ὁ Trevett (109-10), γιὰ παράδειγμα, παρατήρησε ὅτι χρησιμοποιεῖ μὲ ὑψηλότερη συχνότητα ἀνηρημένα οὐσιαστικά, ἐνῶ χρησιμοποιεῖ πρῶτον ὅλα ἀπὸ τὸν Δημοσθένη τὸ ἑναρθρο ἀπαρέμφατο (Sigg 429-30). Τὸ περιφανῶς εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὰ Ἀπολλοδώρειος ὄρος: ἀπὸ τὶς 12 φορὲς ποὺ ἀπαντᾷ στὸ Δημοσθενικὸ Corpus δύο βρίσκεται σὲ νόθους λόγους (40,22, 58,43) καὶ δέκα φορὲς στοὺς λόγους τοῦ Ἀπολλοδώρου (59,12, 62, 72, 107, 108, 118, 46,3, 5, 49,65, 50,41). Ἐνῶ ὁ ρήτορας χρησιμοποιεῖ σπάνια τὸ ἀσύνδετο, οἱ λόγοι του βεβῶν ἀπὸ πολυσύνδετα (Sigg 418). Ὁ Ἀπολλόδωρος γενικὰ ἀποφεύγει τὶς ρητορικῆς ἐρωτήσεις, καὶ χρησιμοποιεῖ συχνὰ τὸν πλάγιον λόγο, ἐπειδὴ προτιμᾷ τὴν πρῶτην καὶ συνεχῆ ἀφήγησιν ποὺ συνήθως συναντᾶμε σὲ ἱστορικὰ κείμενα. Στὴ διήγησιν τῶν ἱστοριῶν του συχνὰ χρησιμοποιεῖ μακρὰς προτάσεις γεμάτες μετοχές, παρενθετικὰ χωρία καὶ ὑπερθυλικὴ λεπτομέρεια (Trevett 63-4 καὶ 106-7), οἱ ὁποῖες ἀκριβῶς ἐπειδὴ διατηροῦν μᾶλλον τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἀτάξίαν τῆς καθημερινῆς

ὁμιλίας, παρὰ τὸ δουλεμένο ὕφος τοῦ γραπτοῦ λόγου, προσθέτουν ζωντάνια καὶ ρεαλισμὸ στὴν ἀφήγησή του. Αὐτὴ ἢ τεχνικὴ τοῦ Ἀπολλοδώρου συχνὰ ἔχει παρερμηνευτεῖ ὡς ἀδυναμία, ἀλλὰ ἂν ἐξετάσουμε, γιὰ παράδειγμα, τὸ σημεῖο τῆς ἀφήγησος ὅπου ἡ Νέαιρα βρίσκεται στὰ Μέγαρα καὶ γνωρίζει τὸν Στέφανο (36-38), θὰ διαπιστώσουμε ὅτι αὐτὴ ἢ ἐξαιρετικὰ μακρὰ περίοδος, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ δυσκολία διατηρεῖ στοιχειώδη συντακτικὴ ὁρθότητα, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ζωντανὰ καὶ μεστὰ τμήματα τοῦ λόγου, εὐκόλα κατανοητὰ, καὶ καίριο γιὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ ρήτορα. Ὁ ἀναγνώστης δὲν ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι διαβάσει κάτι ἐπίσημο καὶ τυποποιημένο γιὰ ἐκφώνηση στὸ δικαστήριον, ἀλλὰ ὅτι ἀκούει σὲ κάποια συζήτηση στὴν ἀγορὰ μὴν ἱστορία ἀπὸ κάποιο γνωστὸ του. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἢ ρητορικῆ ἀπατεῖ ἐπιδειξιότητα, καὶ μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικὴ εἰδικὰ ἀνάμεσα στὰ πρῶτα ἀπλοῦνὰ μέλη τοῦ ἀκροατηρίου.

Οἱ συγγενὲς ἐπαναλήψεις τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐπίσης ἔχουν παρερμηνευτεῖ. Ὁ Taylor διαμαρτύρεται γιὰ τὴ φράση εἰς κινδύνους τοὺς ἐσχάτους, ἢ ὅποια ἐμφανίζεται δύο φορὲς στὴν 1, καὶ μὲ κάπως παραλλαγμένη μορφή εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπορίαν στὴν 6 καὶ τὴν 7: «tanta inopia sermonis Macedonem illum (δηλ. τὸν Δημοσθένη!) credo continere non potuit» (βλ. ἐπίσης Schaefer 186-7, Lortzing 30-1, 35, Sigg 426-7, Blass 544, Trevett 107-8). Ἡ εἰρωνεία εἶναι ὅτι φιλόλογοι οἱ ὅποιοι θεωροῦν φορτικὰς τὶς ἐπαναλήψεις τῶν φράσεων ὡς ἐστὶ ξένη Νέαιρα αὐτῆ (14, 16, 17, 49, 55, 62, 63, 64, 119) καὶ τὴν τῆς Νεαίρας θυγατέρα (55, 56, 59, 63, 69, 70, 72, 83), ταυτοχρόνως πιστεύουν ὅτι ἡ Φανὼ ἦταν ἡ κόρη τῆς Νεαίρας, ἐπιβεβαιώνοντας ὅτι ἀκριβῶς αὐτὴ ἢ τεχνικὴ τὴν ὅποια ἐπικρίνουν ἦταν ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικὴ στὴν ὑποβολὴ τῆς ἐντύπωσης ὅτι τὸ ἀποδεικτέον ἦταν αὐταπόδεικτο. Ὁ Ἀπολλόδωρος ἐπαναλαμβάνει τόσες φορὲς αὐτὰς τὶς κρίσιμες φράσεις, ὄχι ἀπὸ ἀνοηρίαν (inopia sermonis), ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐπιτρέπει ὅτι θὰ ἐντυπωθῶν στὸν νοῦ τοῦ ἀκροατηρίου, καὶ ὡς τὸ τέλος οἱ δικαστὰς ἀσυνειδήτητα θὰ πιστέψουν ὅτι εἶναι ἀληθεῖς καὶ ἀποδεδειγμένες.

Προηγούμενοι ἔρευνητὰς γενικὰ ἐπικρίνουν τὴν συγγραφικὴ καὶ ρητορικὴ τεχνικὴ τοῦ Ἀπολλοδώρου μὲ τὴν ἐξείρεση τοῦ Trevett, ὁ ὁποῖος στὴν ἰδιαίτερα χρήσιμη μονογραφία του εἶναι τοὺς ἀρχαίους διαθεμιμένους νὰ ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ Ἀπολλόδωρος ἔχε κάποια φιλοδοξία ὡς συγγραφέας (110): «Apollodoros was a rather more sophisticated (or at least ambitious) writer than he is usually given credit for». Ὁ

Ἀριστοτέλης αναγνωρίζει ὅτι ἓνα σημαντικό μέρος τῆς ρητορικῆς τέχνης εἶναι ὁ ἐπιδέξιμος χειρισμὸς τῶν συνασθημάτων τοῦ ἀκροατήριου (Ρητ. 1354a 16-18: *διαβολὴ γὰρ καὶ ἔλεος καὶ ὄργη καὶ τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς ψυχῆς οὐ περὶ τοῦ πράγματός ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν δικαστήν*), καὶ ἐπιμένει τὸ γεγονός ὅτι στὴν ἐποχὴ του οἱ δικες δὲν κρίνονταν σύμφωνα μὲ τὸς νόμους. Ὁ Ἀπολλόδωρος μπορεῖ μὲ ἐπιδεξιότητα νὰ διεγείρει συνασθήματα στὸ ἀκροατήριό του, νὰ ταυτίζεται μαζί τους καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ τοὺς παρασύρει στὸν τρόπο σκέψης του, νὰ κάνει ἐκκλήση στοὺς φόβους καὶ τὴν ἀνασφάλειάς τους, καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ χρησιμοποιεῖ τεχνικὲς δοκιμασιμὲνες στὸν χρόνο, ποῦ ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ δικηγόροι χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ ἐπηρεάσουν τὴν ἀπόφαση τῶν ἐνόρκων. Ὁ ρήτορας ἀναμφίβολα εἶχε καλὴ αἴσθηση τοῦ γεγονότος ὅτι μιλοῦσε σὲ ἓνα ἀκροατήριο μὲ συγκεκριμένους ἠθικὲς ἀρχές, ἀντιλήψεις καὶ προσδοκίες, καὶ γνωρίζε πῶς νὰ κάνει καλὴ χρῆση αὐτῶν τῶν παραμέτρων οὕτως ὥστε νὰ ἐπηρεάσει τὴ γνώμη τους, κάποιες φορές ὑποσυνειδήτῃ. Ἐπίσης γνωρίζει πῶς νὰ κρατήσει τὸ ἐνδιαφέρον τους. Στὸν *Κατὰ Νεαίρας* ἡ μακρὰ ἀφήγηση γιὰ τὴ σταδιοδρομία τῆς πρωταγωνίστριας ὡς ἐταίρας, καὶ μετὰ οἱ γαμήλιες περιπέτειες τῆς Φανούς σίγουρα κράτησαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατήριου. Στὸν *Πρὸς Νικόστρατον* ἡ ἄλη ἀφήγηση του εἶναι πειστικὴ καὶ ζωντανή, ἐνῶ τὸ ἀκροατήριο θὰ ἀκούγε μὲ ἰδιαίτερη εὐχαρίστηση ὀρισμένα τμήματα τοῦ *Πρὸς Πολυκλέα* γιὰ τὴς θαλασσινὲς περιπέτειες ἐνὸς Ἀθηναίου τριηράρχου σὲ μυστηριώδεις καὶ ἀτόμερες ἄρες τοῦ Αἰγαίου. Ἡ ρητορικὴ τοῦ Ἀπολλοδώρου ἀξιοποιεῖ τὴν παραδοσιακὴ καὶ ἀποδεδειγμένη τεχνικὴ τῆς ἀφήγησης προκειμένου νὰ προσελκύσει τὴν προσοχὴ τοῦ ἀκροατήριου. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἀφήγησης στὴ διέγερση συνασθημάτων ἦταν γνωστὴ. Μία καλοεπιωμένη ἱστορία μπορεῖ νὰ διεγείρει ἐξάψῃ, ἐνθουσιασμό, λύπη, οἶκτο, περιέργεια, θυμὸ ἢ φόβο, καὶ νὰ προκαλέσει δάκρυα, καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ πρόθεση τοῦ ρήτορα ὅταν τονίζει σὲ βίους τοὺς λόγους του ὅτι θὰ διηγηθῆί στοὺς δικαστὲς τὰ γεγονότα ἐξ ἀρχῆς (47.4, 49.4, 50.2 καὶ 24, 52.2, 53.3, 59.17, ἀλλὰ ὅχι στὸν 46 ποὺ εἶναι δευτερολογία).

Ἡ τεχνικὴ τοῦ Ἀπολλοδώρου μπορεῖ νὰ διαφέρει ὡς ἓνα βαθμὸ ἀπὸ αὐτὴ τῶν ἄλλων ρητόρων, ἀλλὰ βέβαια καθένας τοὺς ἔχει τὸν δικὸ του τρόπο, καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ περισσότερο ἢ λιγότερο πειστικός. Ὁ Λυσίας προτιμᾷ μὴν ἰσορροπημένη

καὶ καθαρὴ διάταξη μὲ ἀφήγηση καὶ πίστεις ἐμφανῶς χωρισμένες, ὁ Ἰσαῖος ἀναμειγνύει τὴν ἀφήγηση καὶ τὴς πίστεις, ἐνῶ ὁ Δημοσθένης, ἂν καὶ διακτρεῖ παρόμοια διάφραση μεταξὺ ἀφήγησης καὶ πίστειων μὲ τὸν Λυσία, διαφέρει τὰ μέγιστα ἀπὸ αὐτὸν σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν τόνο καὶ τὴ δραματικὴ ἔνταση. Ὁ Ἀπολλόδωρος ὡς συγγραφέας μπορεῖ νὰ φαίνεται ἀπλοῦς ἂν ἀντιπαραβάλουμε τὴν τέχνη του μὲ ρητορικὲς θεωρίες οἱ ὁποῖες ἀναπτύχθηκαν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως αὐτὲς ποὺ συναντᾶμε στὴ *Ρητορικὴ* τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὡστόσο, αὐτὸ δὲν σημαίνει πῶς οἱ λόγοι του ἦταν λιγότερο πειστικοὶ ἢ ἀποτελεσματικοί, ἐπειδὴ δὲν συνεπάγεται αὐτομάτως ὅτι περίπλοκα καὶ πρωτότυπα ἐπιχειρήματα, ὅπως αὐτὰ ποὺ διαβάζουμε μὲ θαυμασμὸ στοὺς λόγους τοῦ Ἰσοκράτη καὶ τοῦ Δημοσθένη, θὰ γίνονταν δεκτὰ μὲ μεγαλύτερο ἐνθουσιασμὸ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους δικαστὲς. Τὸ γεγονός ὅτι ἓνας πλούσιος πολίτης, ὅπως ὁ Ἀπολλόδωρος, ἔγραφε τοὺς λόγους του ὁ ἴδιος καὶ δὲν προσλάμβανε κάποιον πειρῆμο λογιγράφου, ὅπως τὸν Ἰσαῖο στὸ ἀπῆγιο τῆς λαμπρῆς σταδιοδρομίας του τῆς δεκαετίας τοῦ 350, ἢ τὸν Δημοσθένη τῆς δεκαετίας τοῦ 340 (μὲ ἐξάφραση τὴν προαναφερθεῖσα περίπτωση), ἴσως θὰ πρέπει νὰ ἐκληρωθῆί ὡς ἐνδειχθῆ ὅτι συνήθως ἦταν ἐπιτυχῆς μὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους. Σίγουρα θὰ ἦταν ἀφελῆς νὰ ἐμπιστευτεῖ στὴ δική του ρητορικὴ ἱκανότητα οἰκονομικὲς ὑποθέσεις ἀξίας πολλῶν ταλάντων, ἂν αὐτὴ δὲν ἦταν ἱκανὴ νὰ κερδίξει δίκες. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, αὐτοὶ οἱ λόγοι δὲν γράφθηκαν γιὰ νὰ θαυμάζονται ὡς δείγματα Ἀττικῆς πεζογραφίας, ἀλλὰ γιὰ πολλὸ πῶς συγκεκριμένους σκοποὺς. Τὸ γεγονός ὅτι ἐμεῖς τοὺς διαβάζουμε μὲ εὐχαρίστηση ἀκόμα καὶ σήμερα ἀποτελεῖ τὴν πῶς βέβαιη ἀπόδειξη ὅτι ὁ συγγραφέας τοὺς ἔχε λογοτεχνικὸ χάρισμα, καὶ πρέπει τελικὰ νὰ ἀνασφραθῆ ἀπὸ τὴν ἀφάνεια στὴν ὁποία εἶχε καταδικαστεῖ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες.

3. Ἡ χειρόγραφη παράδοση καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κειμένου.

Ὁ *Κατὰ Νεαίρας* σῶζεται ἀνάμεσα στοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένη καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἱστορία αὐτοῦ τοῦ κειμένου εἶναι ἀναπόφευκτα συνδεμένη μὲ αὐτὴν τοῦ Δημοσθενικοῦ Corpus (βλ. W. Christ, «Attikusausgaben», *Abhandl. d. Königl. Bayer. Akad. d. Wiss., Ph.-phil. Cl.* 16,3 [1882] 153-234, E. Drexler, *Philologus Suppl.* 7 [1899] 531-88,

Sitzungsber. Bayer. Akad. Wiss. Phil.-phil. Cl. 1902, 287-323, H. Erbsen, «Überlieferungsgeschichte der griechischen klassischen und hellenistischen Literatur: Demosthenes», στην *Geschichte der Textüberlieferung* 1 [1961], MacDowell, *Meidias* 38-85, τού ἴδ. *False Embassy* 30-55, καὶ τῆ νέα ἐκδόση [2002] τοῦ 1ου τόμου τοῦ Δημοσθένη ἀπὸ τὸν M. Dilts, *Demosthenis Orationes*, I). Ὡστόσο, κάθε λόγος ἔχει τὴ δική του ἱστορία καὶ αὐτὸ πὸν ἰσχύει γιὰ τὸν ἕνα δὲν ἰσχύει ἀναγκαστικά γιὰ κάποιον ἄλλο, ἐπειδὴ διαφορετικοὶ λόγοι ἀντιγράφονταν ἀπὸ διαφορετικὰ ἀρχέτυπα (MacDowell, *Meidias* 74-5). Ὁ Κατὰ Νεαίρας σώζεται ἀνάμεσα στοὺς δημόσιους δικανικοὺς λόγους στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ βασιικά χειρόγραφα τοῦ λόγου (SFYR), δικαιολογημένα, μιὰ καὶ εἶναι δημόσιος δικανικός, ἀλλὰ στὸ τέλος τῶν ἰδιωτικῶν, πρὶν ἀπὸ τοὺς ἐπιδικητικὸς στοὺς Q καὶ D. Ἡ παραδοσιακὴ θέση τοῦ Κατὰ Νεαίρας ἀναμφίβολα ἦταν ἀνάμεσα στοὺς δημόσιους δικανικοὺς, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ διάταξή του μετὰ τοὺς Κατὰ Ἀριστογέτονος λόγους στὴς Ὑποθέσεις τοῦ Λιβανίου καὶ τὰ ἀρχαιότερα χειρόγραφα, ἐνῶ ἡ συνήθεια νὰ τοποθετεῖται ὁ λόγος πρὸς τὸ τέλος τοῦ Δημοσθενικοῦ Corpus δὲν ξεκίνησε πρὶν ἀπὸ τὴς ἀρχές τῆς δευτέρας χιλιετίας (βλ. Christ, *Attikusausagebe*, Drerup, *Philologus* Suppl. 7, Foerster, *Lib. Opera* 8, 575 κ.έ., Canfora, *MH* 26 [1959] 61-2).

Τὸ ἀρχαιότερο ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Δημοσθένη εἶναι ὁ S (Parisinus gr. 2934, 9ος-10ος αἰώνας). Μετὰ τὴν ἀνακάλυψή του ἀπὸ τὸν Bekker, αὐτὸς ὁ κώδικας συχνὰ προσέλαβε τὴν ὑπόσταση αὐθεντίας καὶ θεωρήθηκε ὡς ἐκπρόσωτος μιᾶς καθαρότερης παράδοσης τοῦ κειμένου, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν A (Monacensis gr. 485), ὁ ὁποῖος πιστευόταν ὅτι διέσωζε μιὰ λυγότερο καθαρόταμη παράδοση μὲ ἀρκετὲς παρεμβολές. Ὡστόσο αὐτὴ ἡ ἀπόψη ἔχει ἀμφισβητηθεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια, δεδομένου ὅτι ὁ S περιέχει ἀρκετὰ σφάλματα καὶ ὁ A πολλές καλές γραφές, καὶ γι' αὐτὸ οἱ σύγχρονοι ἐκδότες τοῦ Δημοσθένη τείνουν νὰ ἀποδίδουν ἴση ἀξία σὲ αὐτὰ τὰ δύο χειρόγραφα. Ὁ Κατὰ Νεαίρας δὲν παραδίδεται στὸν A, καὶ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ κανενὸς εἶδους ἐνδειξὴ ὅτι εἶχε ποτὲ συμπεριληφθεῖ σὲ αὐτὸ τὸ χειρόγραφο. Ὁ S μόνος παραδίδει τὴ σωστὴ γραφή σὲ λίγα σημεῖα (π.χ. 41 καὶ 49: ἠργάζετο, 78 ἱερὸν κήρυκα), ἀλλὰ περιέχει καὶ πολλὰ ὀρθολογικὰ σφάλματα. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ διόρθωσε ὁ ἴδιος ὁ ἀντιγράφος (π.χ. 1 S^{ac} μὲν | S^{pc} με, 3 S^{ac} κεκομείσθαι | S^{pc} κεκομίσθαι, 50 S^{ac} Φράτορα: S^{pc} Φράτορα). Ὡστόσο κάμποσα ἔχουν παραμείνει ἀδιόρθωτα (π.χ.

4 πανδημη, 4 θεωρητικά, 22 κωλωνηθεν). Ὅπως διόρθωνε τὸ χειρόγραφο ὁ ἀντιγράφος ἀλλὰξὲ τὴν παραδομένη γραφή σὲ μερικά σημεῖα, προφανῶς ἐπειδὴ πίστευε ὅτι τὸ ἀρχέτυπο του ἦταν ἐσφαλμένο (π.χ. 83 S^{ac} Λαμπτρέυς: S^{pc} Λαμπρέυς, ἐξαιτίας τοῦ λαμπρός, 94 S^{ac} Πλαταῦης: S^{pc} Πλαταῖεις). Ὁ S μόνος διατηρεῖ τὸ εὐφωνικὸ ν πρὶν ἀπὸ σύμφωνο σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, καὶ δεδομένου ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἀντιγράφοι εἶχαν τὴν τάση νὰ τὸ παραλείπουν, εἶναι τὸ πὸ ἀξίπιστο χειρόγραφο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ ζητήματα εὐφωνίας (π.χ. 42 υπηρξεν, 62 εστν, 82 εστν). Στὸ σύνολό του, παρὰ τὰ σφάλματά του, ὁ S εἶναι ἀξίπιστο χειρόγραφο καὶ ὁ σύγχρονος ἐκδότης αὐτοῦ τοῦ λόγου ἀρεῖται νὰ τὸ συμβουλευτεῖ μὲ προσοχή.

Τὸ δεύτερο ἀρχαιότερο χειρόγραφο τοῦ λόγου, ὁ F (Marcianus gr. 416, 10ος αἰ., πρβλ. MacDowell, *Meidias* 51-3, E. Mioni - M. Fontentin, *I codici greci in minuscola dei sec. IX e X della Biblioteca Nazionale Marciana*, Padua 1975, 47-8), εἶναι ὁ πὸ καλίσθητος ἀπὸ τοὺς κώδικες αὐτοῦ τοῦ λόγου, ἀλλὰ ἀτυχῶς ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία του δὲν συνοδεύεται ἀπὸ φιλολογικὴ ἀριστεία. Ὁ F ἔχει κάμποσα ἀποκλειστικά δικὰ του σφάλματα (62 F ὑποδεικνύει: ἐπιδεικνύω cett., 65 F τῆς Νεαίρας: τὴν Νεαίρας cett., 73 F ἀκούσαι F ἀκούσαι πᾶσιν cett., 92 F ἕτερός τις: ἕτερος cett.), καὶ συνήθως, ὅταν διαφωνεῖ μὲ τὰ ἄλλα χειρόγραφα, ἡ γραφή του εἶναι ἐσφαλμένη, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ κριτήριο δὲν μπορεῖ νὰ εφαρμοστεῖ ἀπόλυτα, ἐπειδὴ σὲ λίγα σημεῖα αὐτὲς οἱ γραφές τοῦ F εἶναι σωστές (π.χ. 78 γεραιράς: γεραιράς SQ: γεραιράς YRD). Ὁ F ἔχει πολλὰ γραφήματα καὶ ἐναλλακτικὰς γραφές εἴτε πᾶνω ἀπὸ τὴ γραμμὴ εἴτε στὸ περιθώριο. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐπίσης ἀπαντῶνται στὸν Q, ὁ ὁποῖος ἔχει παραρθεῖ ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀρχέτυπο περίπου 70 χρόνια ἀργότερα. Εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὰ γραφήματα πού ἔχουν ἀπὸ κοινὸ ἀνάγονται στὸ κοινὸ τους ἀρχέτυπο, ἐνῶ αὐτὰ πού ἔχει ὁ καθένας τους ἀπὸ μόνος του ἔχουν συλλεγεῖ ἀπὸ τὸν ἀντιγράφο του, ἢ εἶναι δικές του εἰκασίες (π.χ. 3 προεμένους FQ: προεμένους F^{sl}). Μερικὲς φορὲς ἡ κανονικὴ γραφή τοῦ ἐνὸς χειρογράφου ἐμφανίζεται ὡς ἐναλλακτικὴ γραφή στὸ ἄλλο (8 δικαίως FQ^{sl}: δίκαιον F^{sl}Q). Ὁ F εἶναι πολὺ σημαντικὸς κώδικας ἐπειδὴ πολλὰ ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα χειρόγραφα ἔχουν ἀντιγραφθεῖ ἀπὸ αὐτὸν εἴτε κατευθεῖαν εἴτε ἀπὸ ἕνα ἀντίγραφο του. Τὸ χειρόγραφο πᾶνω στὸ ὁποῖο βασίστηκαν οἱ πρώτες ἐντυπες ἐκδόσεις (Monacensis 85) εἶναι ἀπόγονος τοῦ F, καὶ γι' αὐτὸ, τουλάχιστον μὲ-

χει την ἀνακάλυψη τοῦ S ἀπὸ τὸν Bekker, οἱ ἔντυπες ἐκδόσεις εἶχαν ἐπιρρασατεῖ σὲ σημερινὸ βιβλίον ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ F.

Ὁ Q (Marcianus gr. 418, 11ος αἰ.) δὲν ἔχει τὴν καλαίσθητη ἐμφάνιση τοῦ F, ἀλλὰ, ἀσφαλῶς, εἶναι πολὺ πιὸ πιστὸ ἀντίγραφο τοῦ κοινοῦ ἀρχετύπου τους, ἐπειδὴ ἔχει πολὺ λιγότερα ὀφθαλμοφανῆ σφάλματα, καὶ τοιαῦστον σὲ μία περίπτωσι διατηρεῖ μόνος του τὴ σωστὴ γραφὴ (86 τοιούτων Q¹⁶ | τούτων QSFYRD). Τὰ γραφήματα τῶν FQ μερικῆς φορές διατηροῦν τὴ σωστὴ γραφὴ, πὺ σημαίνει ὅτι ἀντὶ τοῦ ἀπὸ μιά ἀρχαία ἀξίωσιστη παράδοσι. Ὡστόσο, συχνά ὅταν οἱ FQ διαφωνοῦν μὲ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα, οἱ γραφές τους εἶναι μᾶλλον σφάλματα τοῦ ἀρχετύπου τους (87 FQ λαβὲ τὸν νόμον | λαβὲ SYRD, 107 FQ ἀτιμώρητον εἶναι | ἀτιμώρητον SYRD). Ὁ Blass ἀδιαλείπτως θεωροῦσε ἐσφαλμένους τὶς γραφές τους, ἀλλὰ οἱ FQ παραδίδουν τὴ σωστὴ γραφὴ σὲ μερικὰ σημεῖα (π.χ. 15 FQ Στεφάνου τουτουῖ | Στεφάνου τουτου SYRD, 20 FQ ἠλευθεράθησαν | ἠλευθέρωσαν, 125 FQ ἀς ἐγὼ | ἐγὼ δ').

Ὁ Y (Parisinus gr. 2935, 10ος αἰ.) διαφέρει ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς SFQ, ἀλλὰ συνήθως συμφωνεῖ μὲ τοὺς R καὶ D. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρία, μιά καὶ ἔχει πολὺ λιγότερα σφάλματα ἀπὸ τὸν R καὶ δὲν περιέχει τὶς ἀναξιώσιστες παρεμβάσεις τῶν γραμματικῶν πὺ συναντᾶμε στὸν D, εἶναι ὁ καλύτερος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς ἡμάδας. Παρὰ τὶς διαφορές του μὲ τὸν S ὁ Y δὲν ἀνήκει σὲ διαφορετικὴ οἰογένεια, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ παράλειψη κάμπουσιν γραμμῶν στὸ ἴδιο σημεῖο καὶ στὰ δύο χειρόγραφα (τὰ δημοτελῆ 87 ... ἰερά 88), ἀλλὰ ὄχι στοὺς FQ, οἱ ὅποιοι, χωρὶς ἄλλο, ἀνήκουν στὴν ἴδια οἰογένεια μὲ τὸν S. Ἡ γενικὰ ἀποδεκτὴ ἀποψη εἶναι ὅτι ὁ Y, ἂν καὶ βασικά ἀνήκει στὴν ἴδια οἰογένεια μὲ τὸν S, διασώζει ἀρκετὲς γραφές ἀπὸ μιά ἀξιώσιστη ἐναλλακτικὴ παράδοσι (MacDowell, *Meidias* 53-4). Τὰ γραφήματα καὶ οἱ διάστιγες (supra lineam) γραφές στὸν Y μερικῆς φορές προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ μὲ τοὺς FQ. Ὁ Y εἶναι σημερινὸ χειρόγραφο γιὰ τὴν ἀνασυγκρότησι τοῦ κειμένου, ἐπειδὴ συχνά παρέχει καλύτερες ἐναλλακτικῆς γραφές ἀπ' αὐτῆς τοῦ S.

Ὁ D (Ambrosianus gr. 112, 10ος-11ος αἰ.) παραδοσιακά συμπεριλαμβάνεται ἀνάμεσα στὰ βασικά χειρόγραφα τοῦ Κατὰ Νεαίρας λόγι τῆς ἀρχαιότητάς του, ἀλλὰ δὲν συνεισφέρει τίποτα στὴν ἀνασυγκρότησι τοῦ κειμένου πὺ νὰ μὴν παραδίδεται ἀπὸ κάποιο ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τετρα χειρόγραφα ἢ νὰ μὴν εἶναι μιά πολὺ εὐκόλη διόρθωσι (43 ἡμῶς

D: ἡμῶς SFQYR). Ὁ D συμφωνεῖ πιὸ συχνά μὲ τοὺς Y καὶ R ἀπ' ὅ, τι μὲ τοὺς ὑπόλοιπους κώδικες. Ἐπὶ πλέον παρέχει μιά σειρά ἀπὸ ἐνδιαφέρουσες ἐναλλακτικῆς γραφές οἱ ὁποῖες ἔχουν προβληματίσει τοὺς ἐρευνητῆς, ἐπειδὴ εἴτε φαίνεται νὰ ὑποστηρίζονται ἀπὸ τὴν ἔμμεσι παράδοσι (π.χ. 116 ἐκείνου D καὶ Ἀθήνας: ἐκείνης SFQYR) εἴτε προτάθησαν ἀνεξαρτήτως ἀπὸ φιλόλογους πὺ δὲν γνώριζαν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ D (π.χ. 72 οὐκ ἐτόλμισε D καὶ Reiske: ἐτόλμισε SFQYR, 74 εἰσεβείας D^{opt}, Taylor καὶ G. H. Schaefer: εὐλασβείας SFQYRD). Κάποιες ἀπ' αὐτῆς τὶς γραφές φαίνονται σωστές, ἀλλὰ μιά πιὸ ἐμπειριστικωμένη θεώρησι ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ἐσφαλμένες (π.χ. 105 ἀναγράφειν D, ὡστόσο τὸ ἀναγραφῆναι τῶν SFQYD ὑποστηρίζεται ἀπὸ ἐπιγραφές). Στὸ σύνολό τους οἱ χωριστῆς γραφές τοῦ D δὲν εἶναι ἀξιώσιστες, καὶ πιθανότατα εἶναι ἐπιβάσεις τοῦ ἀντιγράφου του, ὅπως ὑποδηλώνει τὸ γεγονός ὅτι κάποιο ἀπὸ τοὺς παλαιότερους φιλόλογους προσπάθησαν νὰ ἐξομαλύνουν φαινομενικῆς δυσκολίες στὸ κείμενο μὲ περιττῆς ἐπιβάσεις.

Ὁ R (Parisinus gr. 2936, 14ος αἰ.), ἂν καὶ μεταγενέστερος, συμπεριλαμβάνεται ἀνάμεσα στὰ βασικά χειρόγραφα τοῦ λόγου ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀπύροφο κανὸς ἀπὸ τὰ σωζόμενα χειρόγραφα καὶ διασώζει μόνος του τὴ σωστὴ γραφὴ σὲ μερικὰ σημεῖα (π.χ. 30 ἔλαττον τ' ἀργύριον: ἔλαττον τε τ' ἀργύριον SFQYD, 109 ταύτης ἦν: ταύτης ἂν ἦν SFQYD, 109 αὐτοί: αὐτῆ). Ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, ὁ R περιέχει περισσότερα σφάλματα παρὰ τὰ ἀρχαιότερα χειρόγραφα, καὶ εἶναι ἰδιαίτερα ἀναξιώσιτος στὸ ζήτημα τῆς σειράς τῶν λέξεων, ὡστόσο παραμένει σημερινὸς γιὰ τὴν ἀνασυγκρότησι τοῦ κειμένου.

Ἡ κατασκευὴ στέμματος γιὰ τὰ βασικά χειρόγραφα τοῦ Δημοσθενικοῦ Corpus θεωρεῖται ἀδύνατη ἐξαιτίας τῆς ἐκτεταμένης σύμφωσις τῆς παράδοσις. Σὲ αὐτὸ τὸν λόγο μόνον ὁ S φαίνεται νὰ ἀντιπροσωπεύει μιά καθαρὴ παράδοσι, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα, ἂν καὶ οὐσιαστικά προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια οἰογένεια, ἔχουν σὲ μικρότερο (FQ) ἢ μεγαλύτερο (YRD) βαθμὸ ἀναμιχθεῖ μὲ μιά ἐναλλακτικὴ, ἀλλὰ ὄχι ἀναγκαστικά χειρότερι παράδοσι, καὶ διασώζου κάμπουσες καλῆς γραφῆς ἀπὸ αὐτὴν. Κανένα ἀπὸ τὰ βασικά χειρόγραφα δὲν μπορεῖ νὰ ἀπορριφθεῖ ἐξ ἀρχῆς, καὶ κανένα δὲν εἶναι ἀσυγκρίτως καλύτερο ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα. Οἱ γραφές τους θὰ πρέπει νὰ ἐξετάζονται μὲ προσοχὴ καὶ οἰαδήποτε ἀπόφρασι τοῦ ἐκδότη ὀφείλει νὰ λαμβάνεται μὲ βάση τὴ συγκριτικὴν περίπτωσι.

Τὰ μεταγενέστερα χειρόγραφα στή συντριπτική πλειοψηφία τους είναι αντίγραφα είτε τού F είτε τού Y, είτε ενός από τὰ αντίγραφα τους. Ως εκ τούτου δὲν διασώζονται καλὲς γραφές, μετὴν ἐξάρθρωση τοῦ οὖν εἴκοτα (V^o | οὖνεκα V^oSFQYRD) στήν 39, τὸ ὅποιο φαίνεται ὅτι εἶναι μὴ καλὴ διάρθρωση τοῦ αντιγραφέα. Ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα χειρόγραφα τὰ σημαντικότερα καὶ ἀρχαιότερα (αὐτὰ πὺλ χρονολογῶνται μέχρι τὸν 14ο αἰώνα) εἶναι τὰ ἑξῆς:

- Ambrosianus gr. 235 (Af), 13ος αἰ., ιδιαίτερα πιστὸ ἀντίγραφο τοῦ Y, με ἐλάχιστα ἐπὶ πλέον σφάλματα.
- Vaticanus gr. 69 (Vc), 13ος αἰ., ἀντίγραφο τοῦ F.
- Vaticanus gr. 70 (Vd), 14ος αἰ., ἀντίγραφο τοῦ Vaticanus gr. 68 (Vb), ὁ ὁποῖος εἶναι ἀντίγραφο τοῦ Y (πρβλ. MacDowell, *Meidias* 60-1). Σὲ σύγκριση μετὸν Y, ἔχει πολλὰ ἐπὶ πλέον σφάλματα.
- Vaticanus gr. 1407 (Vk), 14ος αἰ., ἀντίγραφο τοῦ Y.
- Coislinus 339 (V), 15ος αἰ., ἀντίγραφο τοῦ Y. Πιστευόταν ὅτι περιεῖχε καλὲς γραφές ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀρχετύπο του, ἀλλὰ αὐτὸ μᾶλλον δὲν ἀληθεύει. Ὁ αντιγραφέας του ἔχει τὴν ἀπροσδόκητη συνήθεια νὰ ἀντικαθιστᾷ τὸ συν- μετὸν ξυν- (π.χ. 14 ξυνουεῖ).
- Monacensis 85 (B), 13ος αἰ., εἶναι ἀντίγραφο τοῦ F (πρβλ. MacDowell, *Meidias* 63-4). Ἄν καὶ δὲν περιέχει καλὲς γραφές ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀρχετύπο του, εἶναι σημαντικό χειρόγραφο, ἐπειδὴ ἡ Aldina (1504) καὶ ὅλες οἱ ἔντυπες ἐκδόσεις μέχρι τὸν Bekker (1855) βασίστηκαν σὲ αὐτό. Ἡ σειρά τοῦ λόγου στίς σύγχρονες ἐκδόσεις, στὸ τέλος τοῦ Corpus πρὶν ἀπὸ τοὺς ἐπιδεικτικούς (Δημ. 59), εἶναι αὐτὴ τοῦ B, ἐνῶ τὰ τρία ἀρχαιότερα χειρόγραφα τοῦ λόγου (SFY) ὀρθῶς τὸν διασώζονται ἀνάμεσα στὸς δημόσιους δικανικούς.

Ἡ ἐμμονὴ παρὰ τὴν ἀνάδοξη τοῦ λόγου, ἂν καὶ ὄχι ἀμελητέα, δεδομένου ὅτι ὁ Κατὰ Νεαίρας ἦταν δημοφιλὴς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, γενικὰ δὲν βοήθει στήν ἀνασυγκρότηση τοῦ κειμένου, μετὰ μίαν σημαντικὴν ἐξάρθρωση, ὅπου τὸ ἴημμα τοῦ Ἀρποκρατῆνος (α 198) παλοῦνται συνέβαλε στή διάρθρωση τοῦ Heraldus παλῶνται στήν 67 ἀντὶ τοῦ παλῶντι τῶν χειρογράφων. Οἱ λεξιμογράφοι καὶ γραμματικοὶ γενικὰ παραθέτουν τὸ κείμενο ἔτσι ὅπως ταυρίζεται στὸς σκοπούς τους, καὶ συνήθως οἱ ἀποκλίσεις τους ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν χειρογράφων μπόρουν νὰ ἐξηγηθοῦν ὡς ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς δραστηριότητος (βλ. π.χ. τὴν παράλειψη τοῦ καὶ παρόντας ἀπὸ τὸν Κακίλιο στήν 34,

ὅπου δὲν χρειάζονται αὐτὲς τίς λέξεις γιὰ τὴ συντακτικὴ παρατήρησή του). Ὁ Ἀθηναῖος ἐπίσης παραθέτει αὐτὸ τὸ κείμενο πάρα πολλὰς φορές ἀπὸ μνήμης, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλαπλὰ μικροσφάλματα τὰ ὅποια δὲν θὰ εἶχε διαπράξει ἂν εἶχε καταφύγει σὲ κάποιο χειρόγραφο τοῦ λόγου, καὶ ὑπὸ αὐτῇ τῇ ἔννοια δὲν συμβάλλει στήν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου. Τὰ πενήντὰ σχόλια (βλ. Dilts, τόμ. 2, ad loc.), ἐπίσης δὲν συμβάλλουν στήν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου.

Οἱ S καὶ Q διασώζονται λίγα στιχομετρικὰ σημάδια ἐσταθμένα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, χωρὶς ἀμφιβολία προερχόμενα ἀπὸ μὴ πολλὰ ἀρχαία πηγὴ, ἴσως τὸ πρῶτον τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἢ ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀντίγραφα του. Ἡ στιχομετρικὴ χρησιμοποίησις ἀπὸ τοὺς φιλόλογους τοῦ 19ου αἰῶνα ὡς κριτήριον γιὰ τὴ γνησιότητα τῶν ἔνθετων ἐγγράφων στὸς λόγους τοῦ Δημοσθενικοῦ Corpus, ὥστόσο περαιτέρω μελέτη ἀπέδειξε ὅτι τὰ ἀντιλαμβανόμενα συμπεράσματα δὲν εἶναι ὀριστικά. Ὅπως ἀπέδειξε ὁ Burger, τὰ ἔνθετα κείμενα, τὰ ὅποια ὁ ρήτορας ὄφειλε νὰ καταθέσει στὸν γραμματέα τοῦ δικαστηρίου πρὸς ἀνάγνωση καὶ ἐπιβεβαίωση ἀπὸ τοὺς μάρτυρες, ἀποσπάζονται ἀπὸ τὴ στιχομετρικὴ ἐκδόση (βλ. Christ, *Attikausgabe* 157 κ.έ., Burger, *Stichometrische Untersuchungen zu Demosthenes und Herodotus*, München 1892 καὶ *Hermes* 22 [1887] 654, Dierup, «Urkunden»), Canfora, *Inventario* 13-4, Dovei, *Lysias* 36-7). Προφανῶς ὁ ρήτορας δὲν τὰ εἶχε ἐνωματώσει μέσα στὸ κείμενο τοῦ λόγου του. Ὅπως στίς μέρες μας κάποιος πὺλ προετοιμάζει ἕνα κείμενο γιὰ ἐκφώνησιν σὲ ἕνα συνέδριον δὲν συμπεριλαμβάνει στὸ δακτυλόγραφον του ἔντυπα τὰ ὅποια θὰ μοιράσει στὸ ἀκροατήριον (π.χ. ἀρχαῖες πηγές ἢ παράλληλα χωρία), ἀλλὰ ἀπλῶς βάζει κάποιο σημάδι στὸ χειρόγραφον του γιὰ νὰ γνωρίζῃ πὺλ πρέπει νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκροατηρίου πρὸς τὸ ἔντυπον, ἔτσι καὶ ὁ ρήτορας ἀπλῶς συμπεριέλαβε στὸ χειρόγραφον του μόνο λέξεις ὅπως *Μάρτυρες*, *Διαλλαγαί*, *Νόμος*, *Ψήφισμα*, γιὰ νὰ γνωρίζῃ πὺλ πρέπει νὰ σταματήσῃ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ λόγου του καὶ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν γραμματέα τοῦ δικαστηρίου νὰ διαβάσῃ τὸ κατάλληλον ἔγγραφο. Τὰ γνήσια ἔγγραφα μᾶλλον δὲν ἐπεστράφησαν, ὥστόσο κάποιος ἐπιμελής ἐκδότης, ἴσως ὁ πρῶτος ἐκδότης πὺλ δημοσίευσε τὸν λόγον, κατόρθωσε νὰ βρεῖ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔγγραφα (ἀπ' ὅ, τι φαίνεται ὅσα εἶχαν καταθεθῆ σὲ δημόσια ἀρχεῖα, ὅπως νόμοι, ψηφίσματα καὶ μαρτυρίες ἀξιωματοῦχων τῆς πολιτείας), καὶ τὰ ἐνωματώσε στὸ κείμενο τοῦ ρήτορα. Γι' αὐτὸ καὶ πιθανότατα οἱ νο-

μοι, τὸ ψήφισμα τῶν Πλαταίων, ὁ ὄρκος τῶν γεωργῶν καὶ ὅλες οἱ μαρτυρίες ἀπὸ ἐπίσημους ἀξιωματούχους εἶναι γνήσια, ἢ τουλάχιστον τμηματικὰ παραθέματα ἀπὸ τὰ ἔγγραφα πρὸς παρουσιάζτησαν στὴ δίκη τῆς Νεαίας. Κάποιος λόγιος, εἴτε ὁ ἴδιος ὁ ἐκδοτὴς εἴτε κάποιος μεταγενέστερος γραμματικός (τὸ ὅτι οὗτο φαίνεται πιθανότερο), προσπάθησε νὰ ἀνασυνθέσει τὰ ὑπόλοιπα ἔγγραφα (δηλαδή τις γαμένες ἰδιωτικῆς μαρτυρίας, οἱ ὅποιες θὰ ἦσαν ἀδύνατον νὰ βρεθοῦν σὲ ἀρχαία), ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα τοῦ λόγου, καὶ γι' αὐτὸ σχεδὸν ὅλες τοὺς φέρων ἐμφανῆ σημεῖα πλαστογράφησης. Τὸ ἀσφαλέστερο κριτήριον, ὡστόσο, στὴν περίπτωση κάθε ἔνθετου ἔγγραφου εἶναι ἡ προσεκτικὴ εξέταση τοῦ περιεχομένου του, σὲ σύγκρισή μὲ τὰ συμφραζόμενα ἀπὸ τὸν λόγο, προκειμένου νὰ διευκρινιστεῖ ἂν εἶναι γνήσιο.

Ὁ Κατὰ Νεαίας ἔχει ἐκδοθεῖ πάνω ἀπὸ 15 φορές, μετὰ τὴν Aldina τοῦ 1504, συνήθως μαζὶ μὲ τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένη, ἀλλὰ καὶ αὐτόνομα τὰ τελευταῖα χρόνια. Οἱ πρώτες ἐντυπες ἐκδόσεις οὐσιαστικὰ ἀναπαρήγαγαν τὸ κείμενο τῆς Aldina, τὸ ὅτιο ἦταν πιστὴ μεταγραφή τοῦ B, μὲ κάποιες ἥσσονες ἀποκλίσεις. Ὁ πρώτος ἐκδοτὴς ὁ ὁποῖος προσπάθησε νὰ διορθώσει κάποια ἀπὸ τὰ σφάλματα στὸ κείμενο ἦταν ὁ Lambinus, πρὸς ἐπιπροσθέτως χρησιμοποίησε τὸν Y (ἢ κάποιο ἀπόγραφο του), καὶ συνεπέφερε κάποιες ἐμπνευσμένες διορθώσεις (π.χ. 12 {τὰ} πρὸς τούτους, 36 οἱ Μεγαρεῖς [Μεγαρήσις Cobet] ἀπελευθεροί). Οἱ Wolf καὶ Taylor ἐπέσις συνεπέφεραν κάποιες καλῆς διορθώσεις, ἐνῶ ἡ ἐκδοτικὴ διάνοια τοῦ Reiske ἄφησε τὴ σφραγίδα τῆς καὶ σ' αὐτὸ τὸ κείμενο, ὅπως ἔχει κάνει καὶ στὰ ὑπόλοιπα κείμενα τῶν Ἀττικῶν ρητόρων (π.χ. 12 κηδεστοῦ: κηδεστῶν codd., 33 πανταχοῖ ὅπου: πανταχοῦ ὅποι codd.). Ὡστόσο, δὲν ὑπῆρξε αἰσθητὴ βελτίωση τοῦ κειμένου τῆς Aldina πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκδοση τοῦ Bekker. Ὁ ἀκάματος λόγιος ἀνακάλυψε τὸν S καὶ τὰ ἄλλα βασικὰ χειρόγραφα τοῦ λόγου, καὶ μὲ προσεκτικὴ ἀντιβολὴ καὶ ἀπαιτοστο ἐκδοτικὸ ἐνστικτο ἀνασυγκρότησε ἓνα κείμενο τὸ ὁποῖο εἶχε ἀποκαθαρθεῖ ἀπὸ πολλὰ σφάλματα καὶ γιὰ πρώτη φορὰ βασίζεταν στὰ ἀρχαιότερα καὶ καλύτερα χειρόγραφα. Ὁ ὑποδειγματικὸς ἐκδοτικὸς συντηρητισμὸς τοῦ Bekker παρέμεινε ἡ ἐξάφρησιν σὲ μὴ ἐποχὴ ὅπου ὁ κανὼνας ἦταν νὰ εἰσάγονται στὰ κλασικὰ κείμενα ὅλων τῶν εἰδῶν οἱ παρεμβάσεις, εἰδικὰ σὲ ζητήματα γραμματικῆς. Αὐτὲς οἱ ἐπεμβάσεις συνήθως ὑπαγορεύονταν ἀπὸ μὴ αὐστηρὴ αἴσθησιν κανόνων, ἢ ὅποια ἦταν ξένη πρὸς τὴν ἑλληνικὴ. Μὲ τὴν ἴδια τάση γιὰ

ὁμοιομορφία ὁ Blass καὶ ἄλλοι λόγοι τῆς ἐποχῆς τοῦ ἦσαν πεπεισμένοι ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ βροῦν ἐμμετρες περιόδους στοὺς Ἀττικὸς ρήτορες, καὶ ὅτι θὰ ἦσαν σὲ θέση νὰ παρῶσαν κανόνες προσωδίας, εὐφωνίας, ἢ ἀκόμη καὶ σειρᾶς τῶν λέξεων. Τὸ γεγονός βέβαια ὅτι τὰ χειρόγραφα τῶν Ἀττικῶν ρητόρων ἴσως μὲ τὴν ἐξάφρησιν τοῦ Ἰσοκράτη δὲν ὑποστήριζαν τὴν ὑπαρξὴ τέτοιων κανόνων, δὲν στάθηνε ἐμπόδιο στὴν ἐφεύρεσή τους, καὶ ἂν τὰ χειρόγραφα δὲν συμμορφώνονταν τότε διορθώνονταν. Ἐντούτοις οἱ περισσότεροι ρήτορες, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἐμφανῶς δὲν χρησιμοποιοῦσαν προσωδία σκόπημα, δὲν εἶχαν τὴν ἴδια ἀπέχθεια πρὸς τὴ χάσμιωδία τὴν ὅποια εἶχαν οἱ λόγοι τοῦ 19ου αἰώνα, ἐξέβλησαν φωνήεντα κατὰ βούλησιν (ὅπως γίνετα στὴν ἑλληνικὴ μέτροι καὶ σήμερα), καὶ σήγουρα δὲν εἶχαν τὴν ἀκαμπτη αἴσθησιν τῆς ἀττικῆς γραμματικῆς τὴν ὅποια καλλιερῶσαν οἱ ἐπιφανεῖς λόγοι αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Ἡ μνημειώδης γραμματικὴ τῶν ἀττικῶν ἐπιγραφοῶν τοῦ Threatte, πρὸς διημοσιεύτηκε πρὸς τὸ τέλος τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἀρκετοὶ τύποι, πρὸς παραδίδονται στὰ χειρόγραφα ἀλλὰ εἶχαν διορθωθεῖ, ἦταν ἐν χρῆσει τὴν κλασικὴν περίοδο, καὶ στὸ σύνολο τῆς μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ σχηματίσουμε μὴ πολὺ πρὸς τὴν εὐκαμπτη αἴσθησιν τῆς γραμματικῆς τῆς κλασικῆς ἑλληνικῆς. Ἔτσι τὸ δύσκολο ἔργο τῆς κἀθαρσης τῶν κλασικῶν κειμένων ἀπὸ σωρεία ἄσκατων διορθώσεων ἐναπόκειται στὰ χέρια τῶν φιλολόγων τοῦ 20οῦ αἰώνα. Ὁ Rennie ἔκανε μὴ γενναία ἀπώτεμα στὴν Ὁξφορδιανὴ ἐκδοσὴ του, ἀλλὰ δὲν κατὰφερε νὰ ξεφύγει τελείως ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ κομφορμισμοῦ (π.χ. ἀλάξε τὸ ἠβούλετο σὲ ἐβούλετο στὴν 114, καὶ τὸ ἦλλω σὲ ἐάλλω στὴν 27). Ἐπὶ πλέον, ὅλες οἱ δικῆς τοῦ διορθωτικῆς προτάσεις στὸ κείμενο ἦταν ἀτυχεῖς καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀπορριφθῶν. Ὁ νομιμαθέστατος Gernet, ὁ ὁποῖος ἐπιμελήθηκε τὸ κείμενο στὴν σειρὰ «Les Belles Lettres», δὲν εἶχε ἀνεπτυγμένον ἐκδοτικὸ ἐνστικτο καὶ περιορίστηκε στὴν ἀνατύπωση τοῦ κειμένου τοῦ Rennie μὲ κάποιες δικῆς τοῦ ἀποκλίσεις, κυρίως σὲ σημεῖα ὅπου τὸ παραδεδομένο κείμενο δημιουργεῖ νομικὰ προβλήματα (π.χ. 10 {ἢ ἀτιμῶσαι} ἀργύριον), οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ ἀπορριφθῶν. Τέλος, ἡ ἐκδοσὴ τοῦ Carey εἶχε περιορισμένους στόχους ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπίσης ἀνατυπώνει τὸ κείμενο τοῦ Rennie, ἀφαιρώντας ὡστόσο μερικῆς ἀπὸ τις ἀτυχέστερες προτάσεις του. Ἡ παρούσα ἐκδοσὴ παραμένει προσκαλλημένη στὶς γραφῆς τῶν βασικῶν χειρογράφων περισσότερο ἀπὸ ὅλες τις προηγούμενες, καὶ εἰσάγει φι-

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΛΙΒΑΝΙΟ

Ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι οὔτε καὶ αὐτὸς ὁ λόγος εἶναι τοῦ Δημοσθένη, ἐφόσον εἶναι πλατάρδης καὶ κατώτερος, ἀπὸ πολλῶν ἀτόφεις, τῆς δεινότητος τοῦ ρήτορα. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ λόγου ἔχει περίπου ὡς ἑξῆς: Ὑπῆρχε νόμος ποῦ ὄριζε ὅτι, ἂν μιὰ ξένη ζεῖ παντρεμένη μετ' Ἀθηναῖο ἄντρα, νὰ πουλιέται δούλη. Σύμφωνα μετ' τὸν νόμο αὐτὸν ὁ Θεόμνηστος κατηγορεῖ τὴν Νέαυρα, ὑποστηρίζοντας ὅτι ζεῖ παντρεμένη μετ' τὸν Στέφανο, ἐνῶ παλαιὰ ἦταν δούλη τῆς Νικαρέτης καὶ ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἐταίρας, τώρα ὅμως ζεῖ μετ' τὸν Στέφανο νομίμως καὶ ἔχει ἀπὸ αὐτὸν παιδιὰ. Ὁ Στέφανος, πάλι, δὲν τὰ παραδέχεται αὐτὰ: διατείνεται ὅτι νὰ μὲν μπορεῖ νὰ ζεῖ ἐκεῖνη μαζί του, ἀλλὰ ὡς ἐταῖρα καὶ ὄχι ὡς σύζυγος, καὶ ὅτι τὰ παιδιὰ του δὲν τὰ ἔχει ἀπὸ αὐτήν. Σὲ ἀντίκρουση ἀκριβῶς τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ, ὁ κατηγορὸς προβάλλει μετ' τῆ σειρά τοῦ ἀρκετὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα, ὅτι αὐτὴ ζεῖ μαζί του ὡς σύζυγος. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιχειρηματολογίας εἶναι διερευνητικὴ ἐπὶ τῆ βάσει ἐνδείξεων, γιὰ τὸ ζήτημα ἀφορᾷ τὴν οὐσία τοῦ πράγματος καὶ ὄχι ἐπιμέρους στοιχεῖα ἢ ποιοτικὰ χαρακτηριστικὰ του. Στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου μιλάει ὁ Θεόμνηστος, ἔπειτα ὅμως καλεῖ ὡς συνήγορό του τὸν Ἀπολλόδωρο, πεθερὸ καὶ γαμπρό του, καὶ ἐκεῖνος ἀναλαμβάνει νὰ ὑποστηρίξει τὴν ὑπόθεσιν.

ΛΙΒΑΝΙΟΥ ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Καὶ τοῦτον τὸν λόγον οὐκ οἶονται Δημοσθένους εἶναι, ὕπτιον ὄντα καὶ πολλαχῆ τῆς τοῦ ρήτορος δυνάμειος ἐνδεέστερον. ὑπόθεσιν δ' ἔχει τοιαύτην. νόμου κελεύοντος, εἰ ἀνδρὶ Ἀθηναίῳ ξένη συνοικῆ, πεπράσθαι ταύτην, κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἐπὶ Νέαυραν ἤκει Θεόμνηστος, λέγων συνοικεῖν αὐτὴν Στεφάνῳ γεγυυῖαν μὲν δούλην Νικαρέτης, ἐταίρησσαν δὲ πρότερον, νῦν δὲ Στεφάνῳ νόμῳ συνοικοῦσαν καὶ πεπαιδοποιημένην ἐξ αὐτοῦ. ὁ δὲ Στέφανος οὐχ ὁμολογεῖ ταῦτα, ἀλλὰ συνέυται μὲν αὐτῇ φησιν, ὡς ἐταῖρα δὲ καὶ οὐ γυναικί, καὶ τοὺς παῖδας οὐκ ἐκ ταύτης ἔχεν. πρὸς ὅπερ ὁ κατηγορὸς ἀνθιστάμενος οὐκ ὀλίγα τεκμήρια παρέχεται, ὡς γυναικα συνοικεῖν αὐτήν. γίνεται τοῦν ἢ στάσις τοῦ λόγου στοχαστικὴ· περὶ γὰρ οὐσίας τὸ ζήτημα, καὶ οὔτε περὶ ιδιότητος οὔτε περὶ ποιότητος. τὰ μὲν ὄντων πρῶτα τοῦ λόγου Θεόμνηστος λέγει, ἔπειτα συνήγορον Ἀπολλόδωρον καλεῖ κηδεστὴν ὄντ' ἑαυτοῦ κἀκεῖνος τὸν ἀγῶνα πεποιήται.

2 ὕπτιον cf. Caec. Cal. fr. 47 Ofenloch, D. H. Dem. 57 et fr. 17 Usener-Radermacher 7 νόμῳ cf. Georg. Diaer. 6,534-5 Walz

7 νόμῳ del. Taylor, παρανόμῳς Halbertsma 8 ὁμολογεῖ RVk 12 ὡς γυναικί συνοικεῖν αὐτῇ V: ὡς συνοικεῖν αὐτῇ Vd 16 ποιέεται V